

Overeenkomst in financieel gedrag van kind en ouders

Overeenkomst in financieel gedrag van kind en ouders

dr. A. Claassen
drs. H. Katteler
dr. J. Polman

ITS, Nijmegen

september 2008

Onderzoek in opdracht van CentiQ,
Wijzer in geldzaken

Inhoud

Samenvatting	4
1 Inleiding	6
1.1 Plaats van dit deelonderzoek	7
1.2 Opzet van het deelonderzoek ouder - kind	7
1.3 Opzet van de rapportage	9
2 Karakterisering van het ouderlijk gezin	9
2.1 Karakteristiek van ouders en kinderen	9
2.2 Selectiviteit	10
2.3 Financieel inzicht en gedrag in het ouderlijk milieu	13
3 Algemene kenmerken ouderlijk gezin en financieel gedrag kind	16
4 Zo ouder, zo kind?	16
4.1 Financieel <i>inzicht</i> van ouders en het inzicht van hun kinderen	16
4.1.1 Kennis en vaardigheden	18
4.1.2 Financiële motivatie	18
4.1.3 Financieel bewustzijn	18
4.1.4 Financieel sterke en financieel zwakkere ouders	19
4.2 Financieel <i>gedrag</i> van ouders en het gedrag van kinderen	19
4.2.1 Rondkomen	20
4.2.2 Financieel overzicht hebben	21
4.2.3 Sparen	21
4.3 Financieel inzicht van ouders en gedrag van het kind	21
4.4 Samenvatting	24
5 Wat bepaalt vooral het financieel inzicht en gedrag van kinderen?	27
5.1 Werkwijze	27
5.2 Verklaring van het financieel inzicht van het kind	27
5.3 Verklaring van het financieel gedrag van het kind	30
6 Slotbeschouwing	33
Bijlage A - Verklaringsmodel financieel inzicht kinderen	34
Bijlage B - Verklaringsmodel financieel gedrag kinderen	35
Verantwoording	36

Samenvatting

Dit onderzoek is een logische aanvulling op twee eerdere onderzoeken. Het ene onderzoek ('publieksonderzoek') werd gehouden onder Nederlanders van 18 jaar en ouder en heeft hun financieel inzicht en financieel gedrag in kaart gebracht. Het andere onderzoek bestudeerde het financieel inzicht en financieel gedrag van 8- tot 18 jarigen ('scholierenonderzoek'). Beide onderzoeken zijn uitgevoerd in opdracht van CentiQ, Wijzer in geldzaken. De vraag die na beide onderzoeken nog onbeantwoord bleef was: in hoeverre hangt het financieel inzicht en gedrag van kinderen samen met dat van hun eigen ouders? Zijn er duidelijke parallellen, of hebben kinderen een andere stijl dan hun ouders?

Om die vraag te beantwoorden zijn kinderen benaderd van ouders die al hadden meegedaan aan het publieksonderzoek. Van in totaal 751 huishoudens is zowel een ouder als een kind in de leeftijd van 8 tot 18 jaar ondervraagd. Die ondervraging vond plaats in het najaar van 2007 (ouders) en het eerste kwartaal van 2008 (kinderen). De huishoudens zijn gespreid over heel Nederland. De ondervraagde kinderen zijn gemiddeld 12 jaar, evenveel jongens als meisjes. Ongeveer de helft zit in het basisonderwijs en de andere helft in het voortgezet onderwijs.

Het onderzoek heeft aanwijzingen opgeleverd dat er wel enige samenhang bestaat tussen het financieel inzicht en gedrag van ouders en dat van hun kinderen, maar dat deze samenhang niet bijzonder groot is. Zo kon er bijvoorbeeld geen verband vastgesteld worden tussen de kwaliteit van het financieel overzicht dat ouders over hun financiën hebben en het financieel gedrag van kinderen. De samenhangen tussen het inzicht en gedrag van ouders en kinderen die we wel vinden zijn:

- Als ouders veel spaarzin vertonen, hebben hun kinderen dat vaak ook.
- Kinderen van financieel zwakke, 'ongeletterde' ouders zijn vooral gericht op het uitgeven van geld en niet op sparen. Bij kinderen van ouders met een sterk financieel inzicht ligt dat juist andersom: zij zetten het geld dat over is opzij.
- Kinderen van ouders die niet sterk zijn in het beheren van hun financiën vragen hun ouders vaker om extra geld als zij tekort komen en zij hebben ook vaker schulden.
- Kinderen van ouders die financieel zoekende zijn (en veelal niet kunnen rondkomen en ook niet sparen) vertonen iets vaker voortekenen van problematisch gedrag dan kinderen van financieel degelijke ouders.
- Goed financieel beheer door ouders wordt teruggevonden bij kinderen: deze kinderen ervaren minder vaak problemen met rondkomen met geld en hebben minder vaak schulden.
- Financieel zwakkere ouders (ouders die in financieel opzicht onzeker, zoekend, laconiek of ongeletterd zijn) zijn in de ogen van hun kinderen vrijgeviger. Kinderen van financieel sterke(re) ouders beleven hun ouders minder vaak als vrijgevig: zij krijgen niet zo snel extra geld als zij er om vragen in geval van geldtekort.

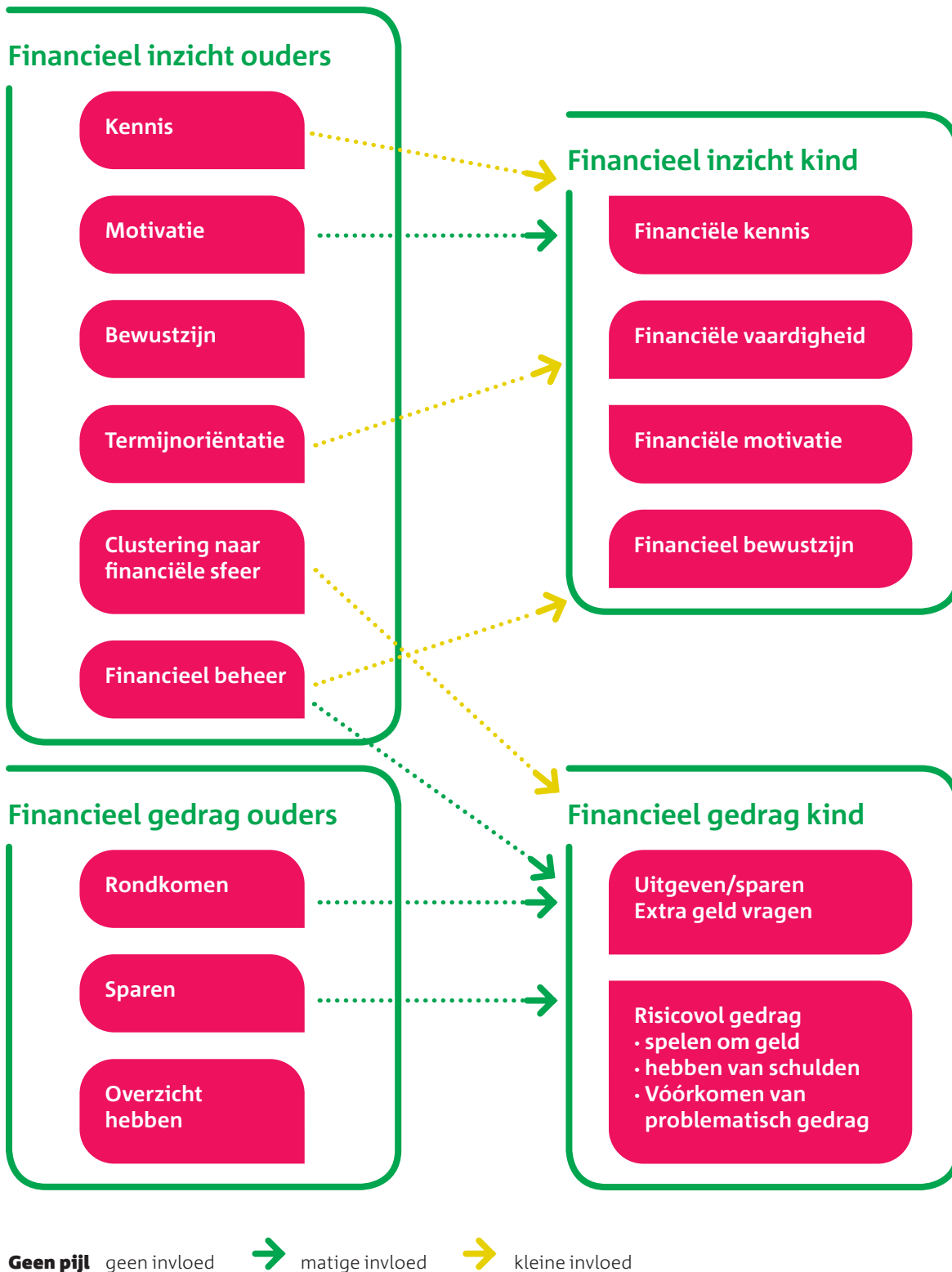
Deze aanwijzingen duiden op het mechanisme 'zo ouders, zo kinderen'. Dit mechanisme is echter niet bijzonder krachtig: de door ons waargenomen verbanden zijn weliswaar statistisch significant maar ook betrekkelijk bescheiden. De invloed van de financiële 'sfeer' in het ouderlijk gezin op het financiële inzicht en gedrag van kinderen is in de figuur grafisch weergegeven met links het financieel inzicht en financieel gedrag van de ouders en rechts het financieel inzicht en gedrag van de kinderen.

Een niet in de grafiek opgenomen bevinding uit het onderzoek duidt op de stabiliteit van deze samenhangen in de tijd. 'Zo ouders, zo kind' geldt niet alleen voor de huidige generatie: het onderzoek geeft ook aanwijzingen dat ouders die vroeger van hun ouders de waarde van geld niet geleerd hebben vaker kinderen met schulden hebben (37% van die ouders tegenover 24% van ouders die van hun ouders wel met geld hebben leren omgaan).

Risicovol financieel gedrag bij kinderen – zoals het hebben van schulden en het spelen om geld – wordt naar verhouding vaker aangetroffen bij kinderen van wie de ouders een benedengemiddelde financiële vaardigheid hebben en bij kinderen van ouders die moeilijk kunnen rondkomen. Spelen om geld komt beduidend vaker voor bij kinderen van allochtone ouders dan bij kinderen van autochtone ouders. Risicovol financieel gedrag heeft echter niets te maken met het feit of ouders een hoog of laag financieel kennisniveau hebben en of zij zich financieel meer op de korte termijn of de lange termijn oriënteren.

Kinderen van ouders die beroepsmatig bezig zijn met financiële zaken gedragen zich tegen de verwachting in niet anders dan kinderen van wie de ouders in hun werk niets met financiën van doen hebben.

Op basis van het landelijke CentiQ-scholierenonderzoek zijn andere factoren aan te wijzen die medebepalend zijn voor het financieel inzicht en gedrag van kinderen. Daarin bleek het financieel gedrag van kinderen in redelijke mate terug te voeren te zijn op factoren als financieel bewustzijn, de oriëntatie op leeftijdsgenoten en een gedragspatroon gericht op uitgaan en communicatie. We hebben daarom enkele van deze analyses ook op deze onderzoeksgroep uitgevoerd. Net als in het scholierenonderzoek is de invloed van leeftijdsgenoten op het financieel gedrag betrekkelijk groot, maar ouders blijven wel een rol spelen door hun invloed op het financieel inzicht van hun kinderen en – in mindere mate – ook op hun gedrag.

Figuur - Samenvattend overzicht van verbanden tussen financieel inzicht en gedrag van ouders en hun kinderen

1

Inleiding

1.1 Plaats van dit deelonderzoek

Doelstelling CentiQ

In opdracht van het Ministerie van Financiën en het Platform CentiQ heeft het ITS een onderzoek uitgevoerd naar het financieel inzicht en financieel gedrag van kinderen en jongeren van 8 tot en met 17 jaar. CentiQ is een samenwerkingsverband van een veertigtal partijen in de financiële sector, de overheid, voorlichting- en consumentenorganisaties en de wetenschap. Het platform opereert vanuit de missie om het financiële inzicht en de financiële vaardigheden van consumenten te vergroten en om te bevorderen dat consumenten bewust financiële beslissingen nemen. Daartoe bundelen de partners in het platform CentiQ hun krachten en willen zij consumenten beter bereiken, informeren en helpen 'wijzer in geldzaken' te worden¹. Concreet is de doelstelling van CentiQ te bereiken dat consumenten hun financieel beheer beter op orde hebben, actief betrokken zijn en/of deskundig advies inwinnen om te komen tot weloverwogen financiële beslissingen die bijdragen aan het behalen van hun persoonlijke doelen.

De gerichtheid op het bewuster en zelfredzamer maken van consumenten past binnen een brede verschuiving dat overheden hun burgers meer zelf verantwoordelijk willen maken voor hun financiële zaken. Tegelijkertijd wordt geconstateerd dat veel burgers daartoe niet of weinig in staat zijn en het risico lopen financiële tegenvallers niet te kunnen opvangen. Om daarin veranderingen aan te brengen zijn niet alleen hier maar ook in andere landen financiële educatieprojecten gestart. In Nederland gebeurt dit middels het platform CentiQ dat in november 2006 is opgericht. Een belangrijke aanleiding voor die oprichting was de toegenomen complexiteit van financiële producten.

Een van de initiatieven die door CentiQ werd ontplooid, is het in kaart laten brengen van het financieel inzicht en het financieel gedrag van Nederlanders. Dat vond afzonderlijk plaats voor volwassen, meerderjarige consumenten (ook wel het consumentenonderzoek of publieksonderzoek genoemd) én voor jongeren van 8 tot 18 jaar (ook wel het scholierenonderzoek genoemd). Daarnaast vindt een apart onderzoek plaats naar de overeenkomst in financieel inzicht en handelen bij ouder en kind uit hetzelfde huishouden. Op dat laatste heeft dit voorliggende rapport betrekking.

Onderzoek onder volwassenen

In het najaar van 2007 is een grootschalig onderzoek uitgevoerd onder een representatieve steekproef van de Nederlandse bevolking van 18 jaar en ouder in opdracht van het Ministerie van Financiën en het Platform CentiQ. In totaal 4.280 consumenten werden ondervraagd. In het onderzoek is een groot aantal kenmerken over financieel inzicht en financieel gedrag verzameld en geanalyseerd. Ook is de onderlinge samenhang van de kenmerken in kaart gebracht door de onderzoekers van de universiteiten van Wageningen en Tilburg². Er zijn in het onderzoek drie gedragsaspecten onderscheiden: rondkomen, sparen en overzicht hebben van inkomsten en uitgaven. Op basis van iemands financiële kennis, vaardigheden en financiële motivatie zijn zeven groepen van consumenten onderscheiden, variërend van financieel sterkere tot financieel zwakkere situaties. Een goed financieel beheer bleek de belangrijkste bepalende factor bij het vaststellen of iemand een zwakke of sterke financiële consument is. Dit geldt voor zowel mensen met een hoog als met een laag inkomen.

Onderzoek onder scholieren

Ook is een vergelijkbaar onderzoek uitgevoerd onder jongeren in de leeftijd van 8 tot 18 jaar. Ook in dit onderzoek, uitgevoerd door ITS, stonden het financieel inzicht en het financieel gedrag centraal. De vraagstelling was uiteraard aangepast aan de leeftijdsgroep. In feite werden vijf subgroepen onderscheiden met voor elke subgroep een leeftijdspecifieke vraagstelling met een niettemin vrij grote gemeenschappelijkheid qua thematiek en vraagstelling. Dat onderzoek, eveneens uitgevoerd in opdracht van het Ministerie van Financiën en het Platform CentiQ, ondervroeg 3.941 kinderen en jongeren³. Deze zijn benaderd via de groep (basisonderwijs) en de klas (voortgezet onderwijs) waarin zij zaten. Om die reden wordt dat onderzoek ook wel aangeduid als het scholierenonderzoek.

Onderzoek in het onderwijs

Om jongeren zo vroeg mogelijk te leren omgaan met geld en ervoor te zorgen dat hun financieel inzicht in latere levensfasen toeneemt, zal materiaal beschikbaar moeten zijn dat goed op de verschillende leeftijdsgroepen en onderwijstypen is afgestemd. Tegen die achtergrond is door SLO onderzocht welke methoden die in het Nederlandse onderwijssysteem worden gebruikt, aandacht besteden aan bewust omgaan met geld⁴. De algemene conclusie van dit onderzoek luidt dat er in het Nederlandse onderwijs weinig aandacht wordt besteed aan de verbreding en verdieping van financieel inzicht. Wel wordt geconstateerd dat onderwijsmethoden niet de enige bron zijn van informatieverzameling door de leerlingen. Docenten kunnen immers ook buiten de methoden om onderwerpen aan de orde stellen.

¹ CentiQ. Actieplan Wijzer in geldzaken. Den Haag, 2008, p. 25.

² Antonides, G., I. de Groot en F. van Raaij. Financieel inzicht van Nederlanders. Resultaten. CentiQ, 2008.

³ Claassen, A., H. Polman en H. Katteler. Financieel inzicht bij scholieren in Nederland. Resultaten. CentiQ, 2008.

⁴ SLO. Onderzoek naar vergroting van financieel inzicht in onderwijsmethoden. Een analyse van methoden in het onderwijs voor leerlingen van 8 tot 18 jaar. CentiQ, 2008.

Om vast te stellen in welke mate daarvan sprake is heeft SLO ook een beperkt onderzoek onder docenten uitgevoerd⁵. De uitkomst van dat onderzoek was dat de docenten het onderwerp wel belangrijk vinden en er af en toe ook aandacht aan besteden, maar daarbij weinig gebruik maken van materiaal dat hen door externe instanties wordt toegestuurd. Eerder al is door SLO een analyse uitgevoerd van kerndoelen en eindtermen met het oog op vergroting van het financieel inzicht via het onderwijs⁶.

Onderzoek samenhang financieel gedrag ouder - kind

Een vraag die zich opdringt als het gaat om financieel inzicht en financieel gedrag van volwassenen is in hoeverre het financieel gedrag van de kinderen wordt gevormd door het inzicht een gedrag van hun ouders. Gegeven de beschikbaarheid van informatie over financieel inzicht en gedrag van een volwassene in een huishouden is door CentiQ de gelegenheid te baat genomen een verband te leggen met het financieel inzicht en het financieel gedrag van een kind/jongere binnen dat huishouden. Daartoe was het nodig om gegevens te verzamelen bij een kind in de leeftijd van 8 tot 18 jaar uit dat huishouden, indien aanwezig. De opzet van dat onderzoek – waarvan in dit rapport de resultaten worden gepresenteerd – staat weergegeven in de volgende paragraaf.

1.2 Opzet van het deelonderzoek ouder - kind

In het scholierenonderzoek is van bijna 4.000 jongeren in de leeftijd van 8 tot 18 jaar informatie verzameld over hun financieel inzicht en gedrag. Zij maken echter geen deel uit van de huishoudens die in het consumentenonderzoek zijn ondervraagd. Die jongeren zijn via geheel andere weg benaderd, namelijk via de school waarop zij zitten. Teneinde een verband te kunnen leggen tussen ouder en kind was het nodig de ondervraagde volwassenen de vraag voor te leggen of hun kind – uiteraard indien aanwezig – benaderd zou mogen worden voor verder onderzoek⁷. Uiteindelijk resulteerde dit in een toezegging van ouder én medewerking van de kant van de betreffende kinderen in een later stadium in 751 gevallen. Van deze 751 huishoudens zijn dus zowel gegevens beschikbaar over het financieel inzicht en gedrag van een ouder én van een kind (8 tot 18 jaar) uit hetzelfde huishouden. Dit maakt het mogelijk informatie te koppelen en te beschrijven in welke mate er sprake is van samenhang.

De gegevens in het volwassenenonderzoek – dat hier in feite dus een onderzoek onder ouders is – zijn verzameld door Bureau Veldkamp. Daarbij is gebruik gemaakt van de eigen panel-database, aangevuld met adressen uit het SSP-bestand (Stichting Selectieve Post) van Cendris. De gegevens over de jongeren van 8 tot 18 jaar zijn verkregen bij dat deel van het volwassenenonderzoek waar een kind in de betreffende leeftijd aanwezig is en dat bereid was een vragenlijst in te vullen. Beide reeksen gegevens zijn opgenomen in één databestand, waarbij elk kind gekoppeld werd aan zijn ouder.

Naast deze ‘nieuwe’ jongeren zijn de gegevens van jongeren die deelnamen aan het scholierenonderzoek van belang: zij bieden de mogelijkheid te bezien of de steekproef van 751 jongeren in huishoudens waar een ouder is ondervraagd qua financieel inzicht en gedrag een bijzondere groep is of toch een doorsnee van de jeugd is. Voor de constructie van samengestelde variabelen is eveneens gebruik gemaakt van de analyse verricht in het scholierenonderzoek.

1.3 Opzet van de rapportage

Hoofdstuk 2 geeft enkele karakteristieken van de groep ouders en kinderen in dit onderzoek. Ook komt daarbij de vraag aan de orde of zij wat betreft financieel inzicht en gedrag afwijken van de doorsnee Nederlander. Hoofdstuk 3 legt een verband tussen meer algemene kenmerken van het ouderlijk gezin en het financieel gedrag van het kind. Hoofdstuk 4 is de kern van dit rapport: het beschrijft de samenhang tussen het financieel inzicht en gedrag van de ouder en het financieel inzicht en gedrag van het kind. De informatie staat als volgt geordend:

- samenhang financieel **inzicht** ouder met financieel **inzicht** het kind; paragraaf 4.1
- samenhang financieel **gedrag** ouder met financieel **gedrag** kind; paragraaf 4.2
- samenhang financieel **inzicht** ouder met financieel **gedrag** kind; paragraaf 4.3

Hoofdstuk 5 voegt daar een multivariate analyse aan toe door na te gaan wat de totale invloed is van de ‘financiële sfeer’ in het ouderlijk gezin op het gedrag van het kind. Hoofdstuk 6 tenslotte geeft samenvattende bevindingen.

⁵ SLO. Bijdrage van docenten aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen. CentiQ, 2008.

⁶ SLO. Onderzoek naar vergroting van financieel inzicht via het onderwijs. Een analyse van de kern-doelen en eindtermen in het onderwijs voor leerlingen van 8 tot 18 jaar. CentiQ, 2007.

⁷ De gestelde vraag luidde: ‘CentiQ gaat onderzoek doen naar de manier waarop kinderen omgaan met geld. Het gaat hierbij zowel om jonge kinderen als om tieners. Zouden wij u en uw kind hier-voor mogen benaderen?’

2

Karakterisering van het ouderlijk gezin

Aan het onderzoek naar de financiële situatie van ouders en hun kinderen hebben in totaal 751 huishoudens deelgenomen, dat wil zeggen: zowel een ouder als een ‘bijbehorend’ kind in de leeftijd van 8 tot 18 jaar. Die huishoudens zijn een selectie van het totaal aantal huishoudens (4.280) dat aan het publieksonderzoek van CentiQ heeft meegedaan. Dit hoofdstuk geeft een korte karakteristiek van de deelnemende huishoudens, zowel van de ouders als de kinderen. Ook geeft het aan in hoeverre de deelnemende huishoudens een bijzondere groep vormen die wat betreft financieel gedrag afwijkt van dat van het gemiddelde Nederlandse huishouden.

2.1 Karakteristiek van ouders en kinderen

De huishoudens

De huishoudens bestaan gemiddeld uit 4,3 personen. De hoofdkostwinner is in 91% van de gevallen de man en is meestal 35 tot 54 jaar oud. De grootste groep huishoudens heeft een gezinsinkomen dat netto ligt tussen de € 34.000 en € 45.000 (17%) of tussen de € 45.000 en € 56.000 (15%). De huishoudens zijn gespreid over heel Nederland, conform de landelijke verdeling (regio west inclusief de drie grote steden 39%, regio noord 12%, regio oost 24% en regio zuid 25%).

Ouders

De ouder die de vragenlijst over financieel inzicht en financieel gedrag heeft ingevuld is in negen van de tien gevallen in Nederland geboren en werkt gemiddeld 31,3 uur per week. Bijna alle vaders (95%) hebben betaald werk; dat geldt ook voor driekwart van de moeders. Het gemiddelde, netto maandinkomen van de ondervraagde ouder bedraagt € 1.300. Het bruto jaarinkomen van de huishoudens is gemiddeld € 45.000.

Veel respondenten zijn voornamelijk werkzaam in de gezondheidszorg (22%); diverse anderen zijn werkzaam in het onderwijs (9%), transport (9%), industrie (9%) en zakelijke dienstverlening (9%). Interessant is dat een deel van de volwassen respondenten beroepsmatig in hoofdzaak bezig is met financiële zaken (10%). Bezien kan worden of kinderen van deze groep anders omgaan met financiële zaken dan kinderen van ouders die beroepsmatig niet met financiële zaken bezig zijn.

Zo'n dertig procent van de ouders heeft een hbo/universitaire opleiding. Dat is iets meer dan landelijk het geval is (25%, CBS, 2008). De steekproef bestaat voor twintig procent uit laagopgeleiden, dat wil zeggen maximaal vmbo.

De kinderen

Per ouder is aan één kind in de leeftijd van 8 tot 18 jaar een vragenlijst voorgelegd over financieel inzicht en financieel gedrag. Die 751 kinderen zijn gemiddeld 12,2 jaar, ongeveer evenveel jongens (49%) als meisjes (51%). De overgrote meerderheid (94%) leeft in een twee-oudergezin.

Iets meer dan de helft van de kinderen in het onderzoek (53%) volgt basisonderwijs en iets minder dan de helft (47%) voortgezet onderwijs. De verdeling over groepen en klassen is als volgt:

- basisonderwijs groep 4 - 6 28%
- basisonderwijs groep 7, 8 25%
- voortgezet onderwijs klas 1 - 2 20%
- voortgezet onderwijs klas 3 - 4 13%
- voortgezet onderwijs klas 5 - 6 14% (inclusief 2% mbo)

Een groot deel van de kinderen dat voortgezet onderwijs volgt zit op havo/vwo (70%). Een minderheid volgt vmbo (30%).

Op vijf procent na hebben alle kinderen aangegeven zich tot de Nederlanders te rekenen.

2.2 Selectiviteit

Vertrekpunt voor dit onderzoek zijn de huishoudens die deelnamen aan het publieksonderzoek. In dat onderzoek participeerden 4.280 volwassenen van 18 jaar en ouder. Dit onderzoek naar de samenhang in financieel gedrag tussen ouder en kind was in twee opzichten afhankelijk van de bereidwilligheid van die huishoudens:

- in het publieksonderzoek kon de ondervraagde ouder aangeven of hij/zij open stond voor deelname van een kind aan een vervolg (zie eerdere voetnoot voor de precieze vraagstelling);
- het betreffende kind diende vervolgens op een ander moment medewerking te verlenen door een eigen vragenlijst in te vullen over zijn financieel gedrag.

Die getrapte werkwijze kan geleid hebben tot een specifieke selectie van ouders en/of kinderen. Het is denkbaar dat juist een selecte groep heeft meegedaan die qua financieel gedrag afwijkt van de respondenten in het publieksonderzoek en het scholierenonderzoek. Het onderzoek is gebaat bij een zo aselekt mogelijke groep. Representativiteit is in dit onderzoek overigens van minder belang aangezien hier de nadruk ligt op het ontdekken van samenhangen in plaats van het verstrekken van representatieve cijfers over financieel gedrag, zoals in het publieksonderzoek en het scholierenonderzoek het geval was.

Ouders

Nagegaan is of de onderzoeksgroep, de 751 huishoudens, bijzonder is wat betreft financiële motivatie en financieel gedrag. Gebleken is dat er geen noemenswaardige verschillen zijn vergeleken met de representatieve steekproef van volwassenen in het publieksonderzoek wat betreft de tevredenheid over de eigen financiële situatie, het actief zoeken naar financiële informatie, het overzicht houden over het financiële reilen en zeilen en het gericht zijn op uitgeven van geld dat men overhoudt. Er zijn daarnaast wel enkele verschillen. Van de 751 huishoudens heeft een iets kleiner deel een goede kennis van de eigen financiële situatie (62% versus 72% in het publieksonderzoek). Het gaat in dit onderzoek ook om wat minder huishoudens die aangeven gemakkelijk te kunnen rondkomen met hun huidige inkomen (31% versus 43%). Bovendien hebben de 751 huishoudens wat vaker schulden: 18 procent heeft een schuld van minstens 5.000 euro tegenover 11 procent van de huishoudens in het publieksonderzoek. Met andere woorden: het gaat om een groep huishoudens die in meerdere financiële opzichten een afspiegeling is van de huishoudens in Nederland, maar met een iets groter aandeel financieel zwakkere gezinnen (moeilijker rondkomen; schulden aanwezig). Dat blijkt ook uit het maandinkomen van de geënquêteerde ouders: de categorie die per maand netto minder dan € 1.200 verdient is iets oververtegenwoordigd (38% versus 30%). Er is geen selectiviteit opgetreden in de zin van opleidingsniveau.

Kinderen

Ook voor de kinderen is nagegaan of zij qua financieel inzicht en financieel gedrag mogelijk een bijzondere groep vormen. Het blijkt dat zij in diverse opzichten een doorsnee groep vormen: zij komen overeen met hun leeftijdsgenoten uit het landelijke scholierenonderzoek wat betreft het al dan niet hebben van overzicht over hun financiële situatie, de mate waarin zij gericht zijn op het uitgeven van geld (in plaats van sparen) en de mate waarin zij impulsief geld uitgeven. Ook krijgt een even groot deel van hen geregeld kritiek van de ouders op hun uitgavenpatroon. In enkele andere opzichten wijkt de groep van 751 kinderen iets af van de doorsnee scholier en wel in die zin dat het aandeel kinderen met terughoudend financieel gedrag wat groter is. Dat komt tot uiting in het minder vaak vragen om extra geld en geld lenen (21% versus 39%) en het (minder vaak) geld uitgeven aan uitgaan en communicatie (12% versus 24%). Deze twee zaken liggen wellicht in het verlengde van elkaar. Het aandeel kinderen met een goede kennis van financiële zaken is ook groter. Ook zijn er minder kinderen die behoefte hebben aan meer kennis over geld.

Per saldo zijn de kinderen in het onderzoek op een groot aantal punten dus een doorsnee van de kinderen in Nederland, maar wel wat minder vaak van het uitgaanstype die op gezette tijden geld te kort komen. Zij maken ook wat vaker deel uit van een twee-oudergezin waarin vader betaald werk heeft en zitten naar verhouding minder op het vmbo dan landelijk het geval is.

Tabel 2.1 - Clusters van ouders qua financieel inzicht en gedrag

Cluster van ouders	Rondkomen	Overzicht	Sparen	n=751
Financieel onbekommerd Weinig mentale boekhouding, goed financieel beheer, bezit van veel financiële producten. Meer mannen en 65-plussers, hoog maandinkomen. Geen schulden	■ ■	□	■	12%
Financieel ambitieus Veel financiële kennis, actief en avontuurlijk in financiële besluitvorming, weinig op korte termijn gericht, veel kennis over beurs. Veel mannen, hoog opgeleiden, veertigers.	■	■	■ ■	19%
Financieel degelijk Weinig financiële kennis, erg gericht op zekerheid, lage betrokkenheid bij geldzaken. Veel vrouwen, middelbare opleiding, modaal inkomen, geen schulden.	■	■	□	12%
Financieel onzeker Zwak financieel beheer, veel algemene financiële kennis, passief bij zoeken naar informatie, spijt van niet-gemaakte keuzes. Vooral middelbare opleiding, modaal inkomen.	□	■	■	19%
Financieel zoekend Weinig financiële kennis, wel actief op zoek naar informatie, onzeker bij financiële beslissingen, spijt van niet-gemaakte keuzes. Veel vrouwen, laag opleidingsniveau, relatief veel (17%) van niet-Nederlandse afkomst.	□	■	□	16%
Financieel laconiek Passief, niet betrokken, weinig kennis van financiële zaken, van huis uit niet met geld leren omgaan, slecht financieel beheer. Veel vrouwen met middelbare opleiding, gemiddeld 45 jaar, geen schulden.	□	□ □	□	17%
Financieel ongeletterd Passief bij zoeken naar informatie, laag kennisniveau, niet geleerd met geld om te gaan, slecht financieel beheer. Veel jongeren, laag opgeleid en laag inkomen.	□ □	□	□ □	4%

Legenda: ■ ■ = het sterkst van alle clusters ■ = bovengemiddeld □ = benedengemiddeld □ □ = het slechts van alle clusters

2.3 Financieel inzicht en gedrag in het ouderlijk milieu

Dit onderzoek is erop gericht na te gaan wat de samenhang is tussen het financiële reilen en zeilen van ouders en dat van hun kinderen. Het financiële reilen en zeilen van de ouders is uiteengelegd in een groot aantal indicatoren. Deze hebben betrekking op financiële kennis en vaardigheid, financieel bewustzijn, financiële motivatie en financieel gedrag.

In het publieksonderzoek zijn de ouderlijke milieus getypeerd op basis van financiële kennis, vaardigheden en motivaties. In combinatie met elkaar geven die variabelen een patroon van financieel inzicht aan en zijn zeven typen consumenten onderscheiden. Deze zogeheten clusters van ouderlijk milieus variëren van financieel sterk tot financieel zwak. Zij staan opgesomd in tabel 2.1 met daarbij een aanduiding van de meest typische kenmerken. Elk cluster vertoont typisch financieel gedrag, gemeten aan het kunnen rondkomen, overzicht hebben over financiële zaken en spaargedrag.

Dit onderzoek gaat na in hoeverre kinderen die opgroeien in verschillende 'financiële milieus', onder meer gemeten aan de hand van de clusters zoals in tabel 2.1 omschreven, verschillen in financieel inzicht en gedrag. De leeftijd van de kinderen in elk cluster is min of meer hetzelfde: ongeacht het cluster zijn de kinderen gemiddeld rond de twaalf jaar. Dat impliceert dat de samenhangen die in de volgende hoofdstukken naar voren komen niet verstoord zijn doordat huishoudens in het ene cluster oudere kinderen hebben dan huishoudens in het andere cluster. Dit is van belang omdat uit het scholierenonderzoek duidelijk is geworden dat leeftijd een belangrijke bepalende factor is als het gaat om financieel inzicht en gedrag van scholieren.

Validering

Na te gaan valt of de financiële 'sfeer' in het ouderlijk gezin zich weerspiegelt in de beleving van hun kinderen. Aan de kinderen zijn enkele vragen voorgelegd over hun beleving van de wijze van opvoeding die te maken heeft met het krijgen van financiële zelfstandigheid. Dat gaat dan om het zelf – naar eigen inzicht – mogen beslissen over de besteding van geld, het van de ouders geleerd hebben wat de waarde van geld is en de ouders vrijgevig vinden in geval van geldtekort ('als ik het vraag krijg ik het ook').

Is verschil in die financiële 'sfeer' terug te vinden in de beleving van het kind? Dat is gedeeltelijk inderdaad het geval (tabel 2.2). Er zijn duidelijke verschillen tussen de ouderclusters in de mate waarin kinderen aangeven dat ze hun ouders vrijgevig vinden. Weinig kinderen van financieel onbekommerde ouders vinden hun ouders vrijgevig (22% tegenover 40% van alle kinderen). Deze ouders die goed kunnen rondkomen en sparen, worden door hun kinderen zelden gezien als vrijgevig. Het lijkt er op dat dit ouders zijn die voldoende geld hebben maar dit niet zonder meer aan hun kinderen geven als die er om vragen. Van financieel zoekende ouders en in financieel opzicht laconieke ouders daarentegen geeft een fors deel van de kinderen (50%) aan dat hun ouders geld geven als zij daar om vragen in geval van geldtekort. Ook veel kinderen van financieel ongeletterde ouders beleven hun ouders vaak (53%) als vrijgevig. Het gaat hier wel om een kleine groep financieel ongeletterde ouders (4%). Alles bijeen duidt dit erop dat financieel zwakkere ouders in de ogen van hun kinderen vaak vrijgevig zijn. Kinderen van financieel sterke(re) ouders beleven hun ouders duidelijk minder vaak als vrijgevig in de zin dat zij extra geld krijgen als zij er om vragen in geval van geldtekort.

De ouderclusters discrimineren niet zo duidelijk waar het gaat om het zelf mogen beslissen over de besteding van het geld en het bijgebracht krijgen van de waarde van geld. Ongeacht of het nu gaat om ambitieuze, onzekere of laconieke ouders, steeds is in 60-74 procent van de huishoudens de waarde van geld geleerd (afgaand op de beleving van het kind). Deze verschillen zijn statistisch niet significant⁸. Er zijn evenmin grote verschillen geconstateerd tussen ouderclusters waar het gaat om het kinderen zelf laten beslissen over de besteding van geld. Wel is de tendens aanwezig dat financieel degelijke ouders hun kind gemakkelijker over de besteding van geld zelf laten beslissen dan de meeste andere ouders.

⁸ In dit rapport wordt in alle tabellen met behulp van de asterixen aangegeven dat verschil in getoonde percentages statistisch significant is. Bij de toelichting in de tekst worden significante samenhangen op zowel een onbetrouwbaarheidsniveau van 5 procent als 1 procent vermeld. Een heel klein deel van als statistisch significant beschouwde samenhangen kan dus in werkelijkheid niet bestaan.

Tabel 2.2 - Financieel ouderlijk milieu en opvoedingsstijl in ogen van het kind

Cluster van ouders	mag zelf beslissen over besteding geld	waarde van geld van ouders geleerd	ouders zijn vrijgevig bij geldtekort
Financieel onbekommerd	53% ¹⁾	74%	22%
Financieel ambitieus	60%	74%	36%
Financieel degelijk	70%	60%	34%
Financieel onzeker	60%	64%	40%
Financieel zoekend	53%	73%	50%
Financieel laconiek	59%	63%	49%
Financieel ongeletterd	53%	62%	53%
Allen (n=751)	59%	68%	40% **

** Kans < 1%: het verschil tussen de percentages is dermate groot dat de kans op dat verschil maximaal slechts 1 procent bedraagt. Daarmee is sprake van een statistisch significant verschil.

¹⁾ Leesinstructie: van kinderen in een financieel onbekommerd ouderlijk milieu geeft 53 procent aan dat zij over de besteding van geld doorgaans zelf mogen beslissen.

3

Algemene kenmerken ouderlijk gezin en financieel gedrag kind

In dit hoofdstuk wordt bezien of er relaties zijn tussen het financieel gedrag van het kind enerzijds en bepaalde gezinskenmerken en de financiële opvoeding die de betreffende ouder vroeger heeft gehad anderzijds. Er kan wellicht verschillend financieel gedrag van een kind in uiteenlopende sociale context worden verwacht, te denken aan ouders met een hoog versus laag opleidingsniveau of ouders die beroepsmatig met financiën bezig zijn.

Algemene kenmerken van de ouder

Zoals is af te leiden uit tabel 3.1 is er weinig samenhang tussen demografische achtergrondkenmerken van de ouder en het financieel gedrag van het kind. Er zijn wel enkele verbanden, met name waar het gaat om de herkomst van de ouders. Kinderen van allochtone ouders vragen vaker om extra geld. Lenen van geld heeft te maken met de sociale status van de ouders. Kinderen van hoogopgeleide ouders en kinderen van ouders die bovengemiddeld verdienen, lenen relatief vaker geld. Het is niet ondenkbaar dat deze kinderen weten dat er voldoende geld is en dat ze er daarom ook om kunnen vragen. Risicovol gedrag zoals het spelen om geld komt beduidend vaker voor bij kinderen van allochtone ouders dan bij kinderen van autochtone ouders. Financieel risicovol gedrag is overigens alleen bij scholieren in het voortgezet onderwijs gemeten. Het percentage allochtone ouders in deze groep is zeven procent.

Financiële opvoeding van de ouder

Ook is nagegaan of de financiële opvoeding die ouders vroeger hebben gehad verschillen in financieel gedrag laten zien bij het kind. Het is bijvoorbeeld mogelijk dat ouders die vroeger hebben geleerd hoe ze met geld moeten omgaan, kinderen hebben die in hun financieel gedrag beheerster zijn dan ouders die dit vroeger niet hebben geleerd. Zoals te zien is in tabel 3.2 zijn er weinig verschillen in financieel gedrag van het kind voor ouders die wel of geen gedegen financiële opvoeding hebben gehad. Er worden slechts enkele, beperkte effecten van financiële opvoeding van de ouder gevonden. Kinderen van ouders die vroeger zakgeld kregen, vragen vaker om geld dan kinderen van wie de ouders geen zakgeld kregen. Dit resultaat is echter moeilijk te plaatsen. Wellicht moet aan het geconstateerde verschil geen betekenis worden gehecht. Duidelijker interpreteerbaar is de tendens dat ouders die vroeger de waarde van geld niet goed bijgebracht kregen vaker kinderen met schulden hebben (37% van die ouders tegenover 24% van ouders die de waarde van geld van hun ouders wél bijgebracht kregen).

Tabel 3.1 - Financieel (risicovol) gedrag van het kind naar gezinskenmerken (n=751)

	<i>financieel gedrag kind</i>			<i>financieel risicovol gedrag</i>		
	vooral uitgeven	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen problematisch gedrag ^{***}	spelen om geld ^{***}	hebben van schulden ^{***}
	47%	42%	20%	44%	12%	28%
Opleiding ouder						
laag	51% ¹⁾	48%	14%	42%	13%	26%
midden	49%	41%	18%	44%	11%	29%
hoog	44%	39%	26%	43%	12%	27%
			**			
Jaarinkomen						
beneden gemiddeld	46%	46%	20%	46%	13%	29%
bovengemiddeld	48%	39%	28%	41%	11%	26%
			*			
Herkomst ouder						
autochtoon	46%	40%	20%	43%	10%	27%
allochtoon	59%	55%	20%	51%	29%	38%
					**	
Aantal kinderen						
1 kind	57%	45%	19%	44%	11%	28%
meerdere kinderen	46%	41%	20%	43%	14%	29%
Beroepsmatig bezig met financiële zaken						
nee	37%	42%	20%	43%	12%	28%
ja	48%	41%	25%	49%	10%	26%

* kans < 5%; ** kans < 1%.

Toelichting: het verschil tussen de percentages is dermate groot dat het onwaarschijnlijk is dat dit een toevalstreffer is. Daarmee is sprake van een statistisch significant verschil (niet altijd per se ook een relevant verschil).

*** de percentages hebben betrekking op kinderen die zich hier soms of vaak mee bezighouden

¹⁾ Leesinstructie: 51 procent van de kinderen van ouders met een laag opleidingsniveau geeft het geld vooral uit in tegenstelling tot sparen. Het gemiddelde voor alle kinderen van 8 tot 18 jaar is 47 procent. Dit verschil moet gezien worden als een toevalsverschil en heeft geen betekenis (statistisch niet significant).

⁹ Voortekenen van problematisch gedrag is bij kinderen in groep 7-8 van het basisonderwijs gebaseerd op de items 1) niet wachten met kopen, 2) kopen zonder nadenken en 3) kritiek krijgen van ouders over uitgaven. Bij kinderen op het voortgezet onderwijs is item 1 vervangen door: "gaat anders met geld om dan ouders". Bij basisschoolkinderen in groep 5-6 bestaat deze schaal uit: 1) extra geld vragen, 2) geld lenen, 3) te weinig geld hebben en 4) vooral uitgeven.

Tabel 3.2 - Financieel (risicovol) gedrag van het kind naar financiële opvoeding van ouder (n=751)

	<i>financieel gedrag kind</i>			<i>financieel risicovol gedrag</i>		
	vooral uitgeven	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen prob gedrag	spelen om geld	hebben van schulden
	47%	42%	20%	44%	12%	28%
Bij ons thuis werd vroeger altijd zuinig aan gedaan						
nee	47%	43%	18%	47%	13%	32%
ja	47%	41%	21%	42%	10%	26%
Leren omgaan met geld heb ik van huisuit goed meegekregen						
nee	45%	44%	20%	44%	13%	31%
ja	48%	41%	20%	43%	10%	26%
Mijn ouders\verzorgers konden goed met geld omgaan						
nee	42%	40%	15%	44%	16%	25%
ja	48%	42%	22%	43%	10%	28%
Mijn ouders\verzorgers hebben mij de waarde van geld goed bijgebracht						
nee	47%	46%	21%	48%	14%	37% ¹⁾
ja	47%	41%	20%	42%	10%	24%
						*
Het hebben van bijbaantjes werd bij ons vroeger altijd gestimuleerd						
nee	47%	47%	19%	46%	13%	32%
ja	47%	40%	21%	43%	11%	27%
Ik kreeg vroeger altijd zakgeld						
nee	42%	36%	22%	39%	10%	26%
ja	49%	45%	20%	45%	12%	29%
		*				

* kans < 5%; ** kans < 1%

¹⁾ Leesinstructie: van de kinderen van ouders die van hun ouders de waarde van geld niet goed bijgebracht kregen, heeft 37 procent schulden tegenover 24 procent van de kinderen van ouders die dat vroeger wél bijgebracht kregen. Dit is in statistische zin een significant verschil.

4

Zo ouder, zo kind?

Dit hoofdstuk gaat na wat de relatie is tussen het financieel inzicht en financieel gedrag van de ouder enerzijds en het financieel inzicht en financieel gedrag van het kind anderzijds. Financieel inzicht is bij zowel de kinderen als de ouders gemeten middels de concepten financiële kennis en vaardigheden, financiële motivatie en financieel bewustzijn. Financieel gedrag is bij de ouders gemeten met de concepten kunnen rondkomen, het overzicht hebben over de eigen financiële zaken en sparen, zoals ook in het publieksonderzoek is gedaan. Bij de kinderen gaat het om de concepten die in het vorige hoofdstuk reeds aan de orde zijn geweest: gericht zijn op het uitgeven van geld (in plaats van sparen), extra geld vragen, geld lenen en voortekenen van problematisch gedrag. Ook kijken we bij kinderen naar risicovol financieel gedrag, te weten, het hebben van schulden en het spelen van geldspelletjes. Om tot een overzichtelijke rapportage te komen, zijn alle concepten voor ouders teruggebracht tot 4 categorieën: 1) geen/niet, 2) benedengemiddeld, 3) bovengemiddeld en 4) goed/veel¹⁰.

4.1 Financieel inzicht van ouders en het inzicht van hun kinderen

4.1.1 Kennis en vaardigheden

Kennis van de ouders en de kinderen is op een objectieve én een subjectieve manier vastgesteld. Bij de objectieve wijze werden een aantal meerkeuze quizvragen gesteld waarop 'waar' of 'onwaar' kon worden geantwoord of waar men kon kiezen uit een aantal alternatieven. Een voorbeeld van zo'n vraag voor de ouders is: "Als de hypotheekrente fors stijgt, wat zal er dan gebeuren met de waarde van een huis?" Op basis van zes soortgelijke vragen is een kennisscore¹¹ berekend die zoals hierboven aangegeven tot vier categorieën is teruggebracht. Aan kinderen werden leeftijdsadequate kennisvragen gesteld. Omdat verwacht mag worden dat oudere kinderen meer financiële kennis hebben dan jongere kinderen, zijn aan oudere kinderen in latere leerjaren meer kennisvragen gesteld. Uiteindelijk is voor iedereen een objectieve kennisscore berekend; benedengemiddeld: de helft of minder vragen goed, bovengemiddeld: meer dan de helft van de vragen goed.

Zelfgerapporteerde, subjectieve kennisvragen gingen bij de ouders over financiële producten en aandelen. De relatie tussen de objectieve / subjectieve kennisvragen van de ouders en de objectieve kennisvragen van het kind valt af te lezen uit tabel 4.1.

Tabel 4.1 - Financiële kennis kind naar kennis ouder (n=751)

	<i>objectieve kennis kind</i>	
	<i>benedengemiddeld</i>	<i>bovengemiddeld</i>
	34%	66%
objectieve kennis ouders		
geen kennis	35% ¹⁾	65%
benedengemiddeld kennis	33%	67%
bovengemiddeld kennis	33%	67%
veel kennis	38%	62%
subjectieve kennis van ouders over aandelen		
geen kennis	41%	59%
benedengemiddeld kennis	34%	66%
bovengemiddeld kennis	36%	64%
veel kennis	26%	74%
subjectieve kennis financiële producten		
geen kennis	36%	64%
benedengemiddeld kennis	33%	67%
bovengemiddeld kennis	34%	66%
veel kennis	34%	66%

¹⁾ Leesinstructie: 35 procent van de kinderen van 8 tot 18 jaar van ouders die erg weinig tot geen kennis hebben over financiële zaken scoort benedengemiddeld op kennisvragen. Dat is niet meer of minder dan bij kinderen van ouders die méér financiële kennis hebben (er staat immers geen asterisk die zou aangeven dat het gaat om een statistisch significant verband).

Uit tabel 4.1 kan worden opgemaakt dat er geen opmerkelijke verschillen zijn in de financiële kennis van kinderen van ouders met meer of minder financiële kennis. Hier lijkt dus geen verband te bestaan tussen het kennisniveau van de ouder en dat van het kind. Wel is de tendens zichtbaar dat van ouders met een laag (subjectief) kennisniveau inzake aandelen minder kinderen goede financiële kennis hebben dan in huishoudens waar die kennis bij de ouders wél aanwezig is (59% respectievelijk 74% scoort bovengemiddeld). Over de totale groep is er echter geen statistisch significant verschil tussen de verschillende groepen ouders.

¹⁰ Deze verdeling is tot stand gekomen door de afwijking tot het gemiddelde te berekenen (1 = < -1 SD, 2 = > -1 SD, ≤ 0 SD, 3 = ≥ 0 SD, ≤ 1 SD, 4 = > 1 SD).

¹¹ Voor deze en andere variabelen is gebruikt gemaakt van de factorscores zoals beschreven in de rapportage van het Publieksonderzoek (Antonides et al., 2008).

Financiële **vaardigheid** van de ouders werd gemeten door vragen te stellen over het financiële beheer zoals: in staat zijn georganiseerd met geldzaken om te gaan en/of liever nooit de rekeningen te laat willen betalen. Soortgelijke vragen zijn ook aan kinderen voorgelegd. Er werd hen gevraagd wat ze lastig vinden als het om geld gaat aan de hand van voorgelegde onderwerpen. In tabel 4.2 staan de percentages kinderen die aangeven dat ze met een bepaalde financiële vaardigheid géén moeite hebben. Zoals te

zien is in tabel 4.2, ervaren kinderen van wie de ouders hun financiële zaken goed kunnen beheren minder problemen met het uitkomen met geld dan kinderen van wie de ouders hun financiële zaken minder goed kunnen beheren (zie ook figuur 4.1). Op andere financiële vaardigheden van het kind worden geen opvallende verschillen gevonden. Hoofdstuk 5 gaat in op de samenhang tussen vaardigheid van de ouders en het financieel gedrag van het kind.

Tabel 4.2 - Financiële vaardigheden kind naar vaardigheden ouder (n=751)

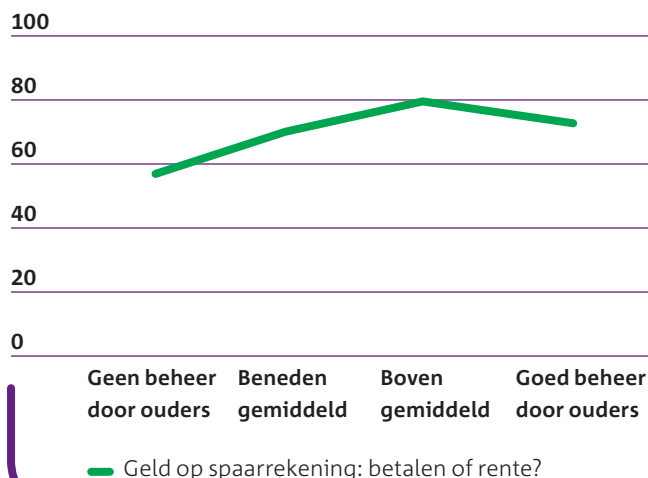
	vaardigheden kind (% = 'niet lastig')				
	uitkomen met geld	overzicht houden	op tijd betalen	niet laten verleiden door reclame	prijsbewust zijn
	72%	79%	95%	82%	69%
financieel beheer ouders					
geen beheer	57%	80%	90%	75%	70%
benedengemiddeld beheer	69%	77%	95%	80%	66%
bovengemiddeld beheer	81%	79%	96%	87%	71%
goed beheer	74% ¹⁾	79%	97%	81%	69%

**

* kans < 5%; ** kans < 1%

¹⁾ Leesinstructie: 74 procent van de kinderen van ouders die financieel vaardig zijn kan goed uitkomen met geld, tegenover bijvoorbeeld 57 procent van de kinderen met ouders die slecht financieel beheer voeren.

Percentage kinderen die het lastig vinden om met geld rond te komen in relatie tot vaardigheid van ouder in financieel beheer (n=751)

Figuur 4.1

4.1.2 Financiële motivatie

Aan ouders is gevraagd of zij behoefte hebben aan extra kennis en of zij informatie willen over financiën. Aan de kinderen is een soortgelijke vraag gesteld en hen werd ook gevraagd of ze behoefte hebben aan informatie over een of meer financiële producten. Dergelijke vragen indiceren enigszins de financiële motivatie.

Tabel 4.3 - Financiële motivatie kind naar motivatie ouder

financiële motivatie ouder	financiële motivatie kind	
	kind wil meer weten over geld (n=751)	kind heeft behoefte aan informatie over een of meer producten* (n=341)
behoefte aan extra kennis		
geen behoefte	20%	38%
wel behoefte	33%	53%
	**	

* We kijken hier naar ouders en kinderen die aangeven over één of meer producten meer informatie te willen hebben versus ouders en kinderen die hier geen behoefte aan hebben.

** kans < 1%

Uit tabel 4.3 wordt duidelijk dat er een relatie is tussen de motivatie van het kind om meer te willen weten over geld en de behoefte van de ouder aan extra kennis over financiën. Hoe gemotiveerder de ouder is om extra kennis op te doen omtrent financiële zaken, hoe vaker het kind aangeeft meer te willen weten over zaken die met geld te maken hebben. De tendentie is in tabel 4.3 zichtbaar ten aanzien van beide gebruikte indicaties voor financiële motivatie van het kind, zij het dat de samenhang in het ene geval wel de significantietoets doorstaat en in het andere geval niet. Dat hangt samen met de kleinere steekproef bij de tweede indicatie die uitsluitend aan de orde was bij scholieren in het voortgezet onderwijs.

4.1.3 Financieel bewustzijn

Financieel bewustzijn van het kind is in verband gebracht met het al dan niet overzicht hebben over financiële zaken bij de ouders. Het overzicht van de ouder is vergelijkbaar met financieel bewustzijn zoals gemeten bij het kind. Zoals te zien is in tabel 4.4, worden er geen verbanden gevonden tussen het financieel bewustzijn bij ouders en bij kinderen.

Tabel 4.4 - Financieel bewustzijn van het kind naar bewustzijn ouder (n=751)

	bewustzijn kind		
	weet altijd hoeveel geld	bezorgd voor later*	vindt sparen belangrijk
bewustzijn ouders	46%	17%	61%
geen overzicht	42%	24%	63%
benedengemiddeld overzicht	45%	11%	58%
bovengemiddeld overzicht	50%	18%	64%
goed overzicht	40%	16%	61%

* Dit onderwerp is alleen aan kinderen op het voortgezet onderwijs voorgelegd.

4.1.4 Financieel sterke en financieel zwakkere ouders

Het geheel aan indicaties voor financieel inzicht van ouders is samengevat in de vorm van een aantal clusters (zie paragraaf 2.4). Voor deze ouderclusters is nagegaan of er bij hun kinderen verschillen zijn in termen van financiële kennis en vaardigheden, financiële motivatie en financieel bewustzijn. Uit tabel 4.5 kan worden afgeleid dat er geen statistisch significante verschillen zijn wanneer de zeven groepen ouders met elkaar worden vergeleken. Ook al zijn er in statistische zin geen significante resultaten, toch zijn er een aantal opmerkelijke tendensen die bijna significant zijn en het vermelden waard zijn. Zo lijkt het erop dat financieel ambitieuze ouders kinderen hebben die iets vaker aangeven dat ze meer willen weten over geld. Ook lijkt er een groot verschil in bezorgdheid voor later wanneer ongeletterde ouders worden vergeleken met andere ouders. Omdat de vraag over bezorgdheid alleen in het voortgezet onderwijs is gesteld (en de steekproef dus kleiner is, namelijk 341 kinderen), kan dit verschil toe te schrijven zijn aan toeval.

Tabel 4.5 - Financieel inzicht van het kind naar ouder clusters (n=751)

	<i>kennis en vaardigheden kind</i>				<i>motivatie kind</i>		<i>bewustzijn kind</i>	
	aantal ouders	veel kennis	niets lastig	meer willen weten over geld	behoefte aan informatie	weet altijd hoeveel geld	bezorgd voor later*	vindt sparen belangrijk
ouders financieel:								
onbekommerd	90	71%	67%	17%	9%	46%	20%	66%
ambitieuus	144	66%	65%	31%	3%	44%	17%	66%
degelijk	92	67%	81%	16%	8%	47%	14%	60%
onzeker	140	63%	71%	21%	4%	48%	12%	64%
zoekend	118	67%	73%	22%	3%	51%	17%	59%
laconiek	130	67%	68%	22%	2%	39%	19%	55%
ongeletterd	32	56%	54%	16%	0%	47%	0%	50%

* Deze vragen zijn alleen aan kinderen in het voortgezet onderwijs gevraagd.

4.2 Financieel gedrag van ouders en het gedrag van kinderen

Zoomde paragraaf 4.1 op het financieel inzicht van ouders als mogelijk verklarende factor voor het financieel inzicht van het kind, deze paragraaf focust op het financieel gedrag van beide. Het financiële gedrag van ouders is onderverdeeld in drie concepten, namelijk rondkomen, financieel overzicht hebben en sparen. Deze gedragsvariabelen van de ouders worden in de volgende subparagrafen in verband gebracht met het financiële gedrag van het kind. Het financiële gedrag van het kind is gemeten met de concepten; gericht zijn op het uitgeven van geld (in plaats van sparen), bij geldtekort extra geld vragen of geld lenen en voortekenen van problematisch gedrag. Ook kijken we bij kinderen naar risicovol financieel gedrag, te weten: het hebben van schulden en het spelen van geldspelletjes.

4.2.1 Rondkomen

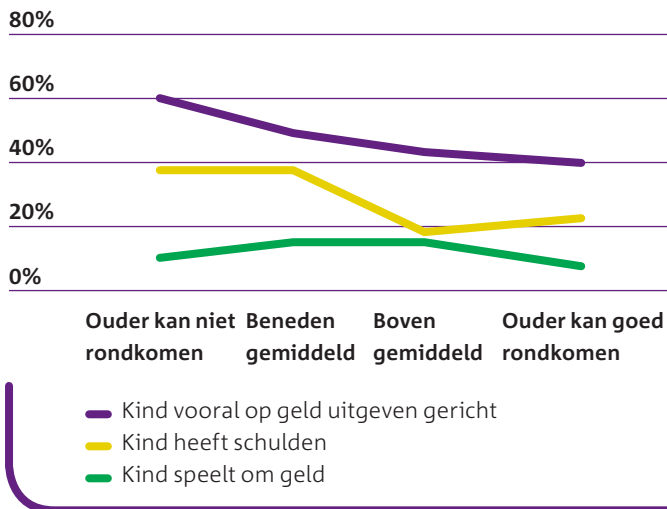
In tabel 4.6 staat de relatie tussen het al dan niet goed kunnen rondkomen van de ouder en financieel (risicovol) gedrag van het kind beschreven. Uit deze tabel wordt duidelijk dat ouders die niet of benedengemiddeld kunnen rondkomen vaker kinderen hebben die moeite hebben met een aantal financiële gedragingen. Deze kinderen geven hun geld vaker uit in tegenstelling tot hun geld te sparen, vragen vaker om extra geld bij geldtekort en hebben vaker schulden. Kinderen van ouders die bovengemiddeld of goed kunnen rondkomen hebben hier veel minder problemen mee. Figuur 4.2 laat dit ook grafisch zien.

Tabel 4.6 - Financieel (risicovol) gedrag van kind naar rondkomen van ouder (n=751)

	<i>financieel gedrag</i>			<i>financieel risicovol gedrag</i>		
	vooral uitgeven	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen prob gedrag	spelen om geld	hebben van schulden
niet rondkomen	47%	42%	20%	44%	12%	28%
benedengemiddeld ronkomen	59%	46%	24%	47%	9%	39%
bovengemiddeld rondkomen	51%	50%	23%	46%	14%	38%
goed rondkomen	42%	36%	20%	39%	14%	18%
	40%	35%	16%	47%	8%	21%
	**	*				**

* kans < 5%; ** kans < 1%

Financieel gedrag van het kind als afgeleide van financieel gedrag ouder

Figuur 4.2

4.2.2 Financieel overzicht hebben¹²

In tabel 4.7 is informatie af te lezen over de relatie tussen de kwaliteit van het financieel overzicht van de ouder en financieel (risicovol) gedrag van het kind. Het blijkt dat er in dit opzicht geen opmerkelijke verbanden zijn tussen het gedrag van de ouder en gedrag van het kind.

Tabel 4.7 - Financieel (risicovol) gedrag van kind naar overzicht van ouder (n=751)

	<i>financieel gedrag kind</i>			<i>financieel risicovol gedrag</i>		
	vooral uitgeven	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen prob gedrag	spelen om geld	hebben van schulden
	47%	42%	20%	44%	12%	28%
geen overzicht	47%	34%	23%	46%	10%	20%
benedengemiddeld overzicht	42%	44%	18%	44%	8%	32%
bovengemiddeld overzicht	48%	45%	20%	42%	15%	30%
veel overzicht	54%	37%	24%	47%	12%	26%

* kans < 5%; ** kans < 1%

¹² In het publieksonderzoek is 'Overzicht' een indicatie voor financieel gedrag; in het scholierenon-derzoek voor financieel bewustzijn.

4.2.3 Sparen

Financieel spaargedrag van de ouders hangt significant samen met het spaargedrag van de kinderen. Kinderen van wie de ouders niet sparen, geven hun geld veel vaker uit dan dat ze het opzij zetten om te sparen. Er is dus sprake van congruentie in spaargedrag tussen ouders en hun kinderen. Er zijn geen verschillen tussen kinderen wier ouders meer of minder sparen op de variabelen extra geld vragen, geld lenen, voortekenen voor problematisch gedrag, spelen om geld en schulden.

Tabel 4.8 - Financieel (risicovol) gedrag van het kind naar sparen van de ouder (n=751)

	financieel gedrag kind			financieel risicovol gedrag		
	uitgeven i.p.v. sparen	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen prob gedrag	spelen om geld	hebben van schulden
	47%	42%	20%	44%	12%	28%
niet sparen	60%	48%	15%	44%	10%	21%
benedengemiddeld sparen	42%	40%	22%	47%	16%	35%
bovengemiddeld sparen	47%	40%	23%	42%	11%	28%
veel sparen	44%	41%	21%	44%	8%	26%
	*					

* kans < 5%; ** kans < 1%

4.3 Financieel inzicht van ouders en gedrag van het kind

Deze paragraaf is erop gericht om gedetailleerder te kijken naar de relatie tussen het financieel inzicht van de ouder en financieel gedrag van het kind. Wellicht dat er bepaalde aspecten van financieel inzicht zijn die meer of minder van invloed zijn op het financiële **gedrag** van het kind.

Er is nagegaan of er een relatie is tussen het financieel inzicht van ouders (zoals samengevat in de ouderclusters) en het financieel (risicovol) gedrag van de kinderen. Uit tabel 4.9 kan worden afgelezen dat er geen significante verschillen zijn wanneer alle

groepen ouders met elkaar worden vergeleken. Ook al zijn er over het totaal geen significante resultaten, toch zijn er een aantal opmerkelijke tendensen. Zo lijkt het er sterk op dat kinderen van financieel zwakke ouders méér gericht zijn op het uitgeven van geld (niet op sparen) dan kinderen van financieel sterke, 'onbekommerde' ouders. Ook lijkt er een verschil in het hebben van schulden: kinderen van financieel ongeletterde ouders (die moeilijk rondkomen, weinig sparen en weinig financieel overzicht hebben) hebben minder vaak schulden en lenen bij geldtekort ook niet zo vaak, in tegenstelling tot bijvoorbeeld onzekere

Tabel 4.9 - Financieel (risicovol) gedrag van het kind naar ouderclusters (n=751)

	financieel gedrag kind			financieel risicovol gedrag		
	vooral uitgeven	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen prob gedrag	spelen om geld	hebben van schulden
ouders financieel:	47%	42%	20%	44%	12%	28%
onbekommerd	37%	33%	21%	42%	13%	22%
ambitieuw	44%	38%	22%	41%	13%	28%
degelijk	46%	39%	27%	37%	5%	29%
onzeker	50%	41%	20%	39%	11%	34%
zoekend	53%	53%	15%	52%	17%	26%
laconiek	46%	45%	21%	48%	9%	30%
ongeletterd	65%	41%	9%	44%	15%	8%

ouders. Er is ook een lichte tendens zichtbaar dat kinderen van zoekende ouders (wel overzicht maar moeilijk rondkomen en weinig sparen) vaker geldtekort hebben en dan om extra geld vragen. Deze kinderen van financieel zoekende ouders scoren ook slechter op 'voortekenen financieel problematisch gedrag' dan kinderen van financieel sterkere ouders.

Ook uit zowel tabel 4.10 als tabel 4.11 komt naar voren dat er weinig sterke verbanden zijn tussen het financieel inzicht van de ouders en het financieel gedrag van het kind. De significante verbanden worden hier besproken. Kinderen die extra geld vragen hebben vaker ouders met benedengemiddelde kennis van financiële zaken. Het is echter vreemd dat dit niet wordt gevonden voor kinderen van ouders die helemaal geen kennis van financiële zaken hebben. Kinderen van ouders die niet in staat zijn hun financiën te beheren, vragen vaker om extra geld en hebben vaker schulden.

Tabel 4.10 - Financieel (risicovol) gedrag van het kind naar kennis en vaardigheden van de ouder (n=751)

	<i>financieel gedrag kind</i>			<i>financieel risicovol gedrag</i>		
	vooral uitgeven	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen prob gedrag	spelen om geld	hebben van schulden
objectieve kennis ouders						
geen kennis	51%	41%	18%	47%	12%	21%
benedengemiddeld kennis	50%	51%	22%	48%	12%	33%
bovengemiddeld kennis	45%	40%	21%	40%	12%	27%
veel kennis	45%	31%	20%	44%	10%	29%
subjectieve kennis aandelen						
geen kennis	47%	45%	24%	47%	9%	33%
benedengemiddeld kennis	43%	39%	19%	44%	6%	24%
bovengemiddeld kennis	46%	41%	26%	38%	17%	35%
veel kennis	54%	44%	19%	49%	16%	29%
subjectieve kennis financiële producten						
geen kennis	44%	39%	19%	45%	7%	29%
benedengemiddeld kennis	44%	42%	13%	47%	13%	24%
bovengemiddeld kennis	48%	43%	27%	43%	13%	36%
veel kennis	49%	42%	25%	41%	10%	25%
**						
financieel beheer ouders						
geen beheer	57%	53%	26%	50%	15%	42%
benedengemiddeld beheer	48%	45%	20%	46%	14%	31%
bovengemiddeld beheer	44%	37%	18%	41%	10%	19%
goed beheer	43%	39%	22%	40%	6%	27%
* * *						

* kans < 5%; ** kans < 1%

Zelfgerapporteerde – en dus subjectieve – kennis van ouders over financiële producten hangt samen met leengedrag van het kind. Kinderen van wie de ouders benedengemiddelde kennis van financiële zaken hebben, lenen minder vaak terwijl kinderen van ouders met bovengemiddelde kennis vaker lenen.

Nagegaan is of de tijdshorizon van ouders qua financiële oriëntatie verschil maakt in het financieel gedrag van het kind. Ongeacht of ouders een korte termijn- of een lange termijnoriëntatie hebben, het verschil in gedrag tussen kinderen is vrij gering. Een opvallend resultaat overigens is dat ouders met een lange termijn oriëntatie wat betreft financiën, kinderen hebben die hun geld vooral uitgeven.

Tabel 4.11 - Financieel (risicovol) gedrag van kind naar motivatie van ouder (n=751)

	<i>financieel gedrag kind</i>			<i>financieel risicovol gedrag</i>		
	vooral uitgeven	extra geld vragen	wel eens geld lenen	voortekenen prob gedrag	spelen om geld	hebben van schulden
behoefte aan extra kennis						
geen behoefte	47%	42%	19%	43%	11%	25%
wel behoefte	46%	40%	23%	50%	11%	35%
korte termijn oriëntatie						
geen korte termijn oriëntatie	54%	45%	25%	51%	9%	30%
benedengemiddelde korte termijn oriëntatie	41%	38%	22%	42%	11%	25%
bovengemiddelde korte termijn oriëntatie	50%	43%	18%	41%	12%	27%
veel korte termijn oriëntatie	51%	49%	17%	47%	16%	36%
lange termijn oriëntatie						
geen lange termijn oriëntatie	43%	41%	21%	48%	13%	29%
benedengemiddelde lange termijn oriëntatie	47%	46%	21%	44%	12%	30%
bovengemiddelde lange termijn oriëntatie	42%	34%	22%	41%	7%	23%
veel lange termijn oriëntatie	60%	45%	17%	42%	18%	30%
	*					

* kans < 5%; ** kans < 1%

4.4 Samenvatting

In dit hoofdstuk is nagegaan in hoeverre er een samenhang bestaat tussen het financieel inzicht en gedrag van ouders enerzijds en het financieel gedrag van hun kinderen anderzijds. De analyses hebben een aantal indicaties opgeleverd voor het bestaan van een samenhang. Zo is er duidelijk sprake van een overeenkomst in spaargedrag van ouders en dat van kinderen. Kinderen van financieel zwakke ouders zijn méér gericht op het uitgeven van geld en niet op sparen. Er is een lichte tendens zichtbaar dat kinderen van financieel zoekende ouders vaker extra geld krijgen als zij daar om vragen in geval van geldtekort. Ook is een verband aangetoond tussen het bij de ouder aanwezig zijn van overzicht over financiële zaken en het financieel gedrag van het kind. Tabel 4.12 geeft een samenvattend overzicht van de mate waarin er sprake van samenhang is.

Het onderzoek bevat een aanwijzing voor stabiliteit van samenhang in de tijd. 'Zo ouders, zo kind' geldt niet alleen voor de huidige generatie: ouders die vroeger van hun ouders de waarde van geld niet geleerd hebben, hebben vaker kinderen met schulden (37% van die ouders tegenover 24% van ouders die van hun ouders wel met geld hebben leren omgaan).

Het onderzoek levert ook andere opmerkelijke bevindingen. Kinderen van financieel sterke ouders beleven hun ouders duidelijk minder vaak als vrijgevig in de zin dat zij extra geld krijgen als ze er om vragen bij geldtekort.

Tabel 4.12 - Overzicht samenhangen financieel inzicht en gedrag ouder en kind

kenmerk ouders	kenmerk kind	mate van samenhang
financieel kennisniveau ouder	kennisniveau kind	een enkele aanwijzing voor een lichte samenhang
financiële vaardigheid ouder	financiële vaardigheid kind	een enkele aanwijzing voor een vrij sterke samenhang (invloed op uitkomen met geld)
financiële motivatie / weetgierigheid ouder	financiële motivatie / weetgierigheid kind	aanwijzingen voor een samenhang
financieel bewustzijn ouder	financieel bewustzijn kind	geen samenhang
financieel gedrag ouders	financieel gedrag kind	geen samenhang
ouderclusters	financieel inzicht kind	meerdere aanwijzingen voor een lichte samenhang
ouderclusters	financieel gedrag kind	beperkt aantal aanwijzingen voor een samenhang
		enkele aanwijzingen voor een samenhang

Risicovol financieel gedrag bij kinderen – zoals het hebben van schulden en het spelen om geld – wordt naar verhouding vaker aangetroffen bij kinderen van wie de ouders een benedengemiddelde financiële vaardigheid hebben en bij kinderen van ouders die moeilijk kunnen rondkomen. Risicovol gedrag zoals het spelen om geld komt beduidend vaker voor bij kinderen van allochtone ouders dan bij kinderen van autochtone ouders. Risicovol gedrag heeft echter niets te maken met het feit of ouders een hoog of laag kennisniveau hebben en of zij zich financieel meer op de korte termijn of de lange termijn oriënteren.

Kinderen van ouders die beroepsmatig bezig zijn met financiële zaken gedragen zich in financiële zin niet anders dan kinderen van wie de ouders in hun werk niets met financiën van doen hebben. Het onderzoek heeft voor deze te verwachten samenhang geen aanwijzingen gevonden.

De aangetroffen verbanden laten onverlet dat, in het algemeen gesproken, de overeenkomst in het financieel inzicht en gedrag van ouders en dat van hun kinderen beperkt is. Een sterke samenhang is niet aangetoond kunnen worden. Dit betekent echter niet dat het ouderlijk milieu voor het financiële inzicht en gedrag van kinderen niet van belang is. Het landelijke onderzoek onder scholieren heeft immers gewezen op het bestaan van een samenhang met de opvoedingsstijl van de ouders (Claassen et al., 2008a). De opvoeding tot financiële zelfstandigheid, met name het geleerd hebben met geld om te gaan, bleek van invloed: “Dat kenmerken van de opvoedingsstijl een prominente plaats innemen bij de verklaring van het financieel bewustzijn is goed zichtbaar bij leerlingen in de hogere klassen (klassen 3-6) van het voortgezet onderwijs. Daar is het geleerd hebben met geld om te gaan zowel de belangrijkste voorspeller van het onder controle hebben van de huidige geldzaken als van het belang dat aan sparen wordt gehecht. Kinderen die hun ouders in geval van geldtekort niet vrijgevig vinden, laten doorgaans een hogere mate van financieel bewustzijn zien.” (Claassen et al., 2008a). De opvoedingsstijl, zoals beleefd door het kind, heeft dus enige invloed. Hoofdstuk 5 gaat na hoe sterk deze en andere invloeden ten opzichte van elkaar zijn.

5

Wat bepaalt vooral het financieel inzicht en gedrag van kinderen?

Nagegaan is in welke mate verschillen in financieel inzicht en gedrag bij kinderen terug te voeren zijn op het geheel aan variabelen dat de financiële sfeer aan ouderzijde indiceert. Dit is gebeurd aan de hand van een multivariate analyse (logistische regressie analyse¹³) waarbij blokken variabelen stapsgewijs in het model worden ingevoerd. Allereerst is bezien in welke mate het financieel inzicht van kinderen – in termen van kennis, vaardigheid en motivatie – kan worden voorspeld (paragraaf 5.2). Aanwijzingen voor dat inzicht van kinderen, zoals hun financiële kennis of hun wens méér te willen weten over financiële zaken, worden afzonderlijk behandeld. De verklaringskracht van het geheel aan (ouder)variabelen voor het financieel gedrag van kinderen staat in paragraaf 5.3 weergegeven. Hieraan gaat hier een technische uitweiding vooraf (paragraaf 5.1). Technisch niet geïnteresseerde lezers kunnen volstaan met de conclusies.

5.1 Werkwijze

De hier gehanteerde technische werkwijze bij de logistische regressie analyse is als volgt. Er is een stapsgewijze procedure gevolgd. Successievelijk zijn blokken van variabelen in het model ingevoerd. Elk blok van variabelen staat voor een eigen invloedssfeer. Die blokken zijn¹⁴ (ook in die volgorde):

- Variabelen die het financieel **inzicht** en financieel **gedrag** van de ouders indiceren (stap 1). Dat is het geheel aan variabelen (tien in totaal) die in hoofdstuk 4 centraal hebben gestaan, zoals het kunnen rondkomen, overzicht hebben over financiële situatie en het financieel beheer als vaardigheid van de ouder.
- Achtergrondkenmerken** van de ouders, te weten inkomen, opleiding, stedelijkheid woonomgeving en autochtoon/allochtoon. Dat laatste op basis van hun eigen weergave¹⁵ (stap 2).
- Opvoedingsstijl** van de ouders c.q. (opvoeding tot) **financiële zelfstandigheid**, zoals gezien door de ogen van het kind. Het gaat hier om de volgende drie variabelen: het als kind zelf mogen beslissen over de besteding van geld; het krijgen van extra geld als het kind er bij geldtekort om vraagt ('vrijgevigheid ouder') en het van de ouders de waarde van geld bijgebracht krijgen¹⁶ (stap 3).
- Variabelen die de beïnvloedbaarheid door **peers** respectievelijk **reclame** aangeven. Dit betreft twee variabelen die elk gebaseerd zijn op een reeks van vragen (stap 4).

De variabelen zoals gehanteerd in dit rapport, hoofdstuk 4, worden gerepresenteerd door stap 1. Kenmerken van de financiële sfeer in het ouderlijk milieu komen vervolgens ook aan bod in stap 3, namelijk de financiële opvoedingsstijl zoals beleefd door het kind. In het onderzoek is bij de ouders zelf hun opvoedingsstijl niet expliciet ter sprake gekomen. Stap 2 bevat slechts ten dele iets over de financiële achtergrond, namelijk de inkomenssituatie in het ouderlijk gezin, naast andere algemene kenmerken als opleiding en stedelijkheid van de woonomgeving.

Een model gebaseerd op logistische regressie analyse geeft in hoofdzaak de volgende informatie:

- Draagt dat model in zijn totaliteit statistisch significant bij aan de voorspelling (verklaring) van het financieel inzicht en gedrag van het kind en wat is de totaal verklaarde variantie? Dat wordt uitgedrukt in procenten: hoeveel procent van de verschillen tussen kinderen in financieel gedrag zijn toe te schrijven aan die groep variabelen.
- Voegt een blok variabelen (dus een nieuwe stap) statistisch significant extra procenten verklaring toe, boven de eerdere stap(pen)?
- Welke afzonderlijke variabelen zijn het die wezenlijk bijdragen aan de verklaring¹⁷?

In dit rapport wordt volstaan met een weergave van een selectie van de technische informatie die beschikbaar is. Dit hoofdstuk geeft kerncijfers en de bijlage geeft van twee te verklaren kenmerken het volledige model na vier stappen.

5.2 Verklaring van het financieel inzicht van het kind

Allereerst is bezien in welke mate het financieel inzicht van kinderen – in termen van kennis, vaardigheid en motivatie – kan worden voorspeld door het financieel inzicht en het financieel gedrag van de ouder. In de multivariate analyse zijn daartoe voor het financieel inzicht van de ouder zijn financiële kennis, korte termijn oriëntatie, lange termijn oriëntatie, financieel beheer als vaardigheid, kennis van financiële producten, kennis van aandelen, behoefte aan extra kennis als voorspellers in het model ingevoerd. Daarnaast zijn drie indicaties voor het financieel gedrag van de ouder gehanteerd: kunnen rondkomen, overzicht hebben over de financiële situatie en al of niet sparen.

¹³ In de logistische regressie analyses zijn alle variabelen die betrekking hebben op het financieel inzicht en het financieel gedrag van de ouders in één keer ingevoerd. Op die manier wordt het mo-gelijk de belangrijkste voorspeller aan te wijzen op basis van de grootste significante bèta.

¹⁴ De informatie in de blokken a en b is afkomstig uit de vragenlijst gehanteerd in het publieksonderzoek, de informatie voor de blokken c en d uit vragen gesteld in het scholierenonderzoek.

¹⁵ De ouders gaven zelf vaker aan allochtoon te zijn dan blijktens de weergavedoor hun kinderen.

¹⁶ In het model wordt uitgegaan van een beïnvloeding richting gedrag van het kind. Het is niet uitgesloten dat in de praktijk, andersom, de beleving van de opvoedingsstijl van de ouders onder invloed staat van gedrag van het kind.

¹⁷ Het model geeft dit aan in de vorm van een B-waarde c.q. beta-waarde én in de vorm van een p-waarde.

De mate waarin verschillen in financieel inzicht bij kinderen terug te voeren zijn op de indicaties voor het financieel inzicht en het financieel gedrag van ouders is beperkt. De hoeveelheid verklaarde variantie blijft beperkt tot minder dan vijf procent bij de ruim 600 huishoudens waarvan informatie over deze variabelen bekend is¹⁸. Bij de navolgende stappen gaat het deels om vragen die niet aan alle scholieren voorgelegd zijn. Dat reduceert het aantal gevallen waarover de analyse uitspraken kan doen. Per saldo loopt dat aantal terug van 626 naar 344 huishoudens. Dat zijn voornamelijk, niet uitsluitend, huishoudens met kinderen in de leeftijd van het voortgezet onderwijs. Het blijkt dat voor dat deel van de jongeren de verklaringskracht van kenmerken van de ouders (hun inzicht en financieel gedrag) wat groter is. Tabel 5.1 laat zien hoe groot.

Tabel 5.1 - Mate waarin financieel inzicht van het kind wordt verklaard door financieel inzicht en gedrag ouders (n = 344)

stap 1	kennis kind		financiële motivatie en bewustzijn kind					
	veel financiële kennis bij kind		kind is financieel weegtierig		kind vindt sparen belangrijk		kind weet altijd hoeveel geld	
financieel inzicht en gedrag ouders (blok a)	6,4%	n.s.	8,6%	*	3,9%	n.s.	4,0%	n.s.

n.s. kans > 5%; * kans < 5%; ** kans < 1%

Van de variabelen die het financieel inzicht en gedrag van de ouders indiceren is het de langetermijnnoriëntatie van de ouder die een significante bijdrage levert aan de verklaring van het kennisniveau van het kind. Het model ter verklaring van het kennisniveau van het kind is in zijn totaliteit, met alle 10 variabelen, overigens statistisch niet significant. Dat verandert als andere blokken variabelen worden toegevoegd. Toevoeging van blok b (achtergrondkenmerken) voegt nog weinig aan verklaarde variantie toe. Maar toevoeging van blok c (stap 3: opvoedingsstijl ouders zoals beleefd door het kind) levert een significante toename van de verklaring van het financieel inzicht van het kind en maakt het verklaringsmodel statistisch significant. De hoeveelheid verklaarde variantie is dan toegenomen tot 13 procent. Bij de drie andere indicaties voor het financieel inzicht van het kind is na de derde stap de hoeveelheid verklaarde variantie minimaal 10 procent ('weet altijd hoeveel geld') en maximaal 21 procent ('belang van sparen'). Tabel 5.2 laat een en ander zien¹⁹.

¹⁸ Item non-response en wat vaker optreedt: vragen die bij de jongste categorie scholieren niet gesteld zijn maken dat de analyse niet voor alle 751 huishoudens uitgevoerd kon worden.

¹⁹ De significantie heeft betrekking op de toegevoegde verklaarde variantie van ieder afzonderlijk blok. Dat wil nog niet zeggen dat het model als geheel dan ook steeds significant is.

Tabel 5.2 - Mate waarin financieel inzicht van het kind wordt verklaard, in 4 opeenvolgende stappen (n=344)

stap	kennis kind		financiële motivatie en bewustzijn kind					
	veel financiële kennis bij kind		kind is financieel weetgierig		kind vindt sparen belangrijk		kind weet altijd hoeveel geld	
1 financieel inzicht en gedrag ouders (blok a)	6,4%	n.s.	8,6%	*	3,9%	n.s.	4,0%	n.s.
2 achtergrondkenmerken ouders (blok b)	8,8%	n.s.	10,2%	n.s.	6,7%	n.s.	5,9%	n.s.
3 opvoedingsstijl ouders (blok c)	13,0%	*	11,2%	n.s.	20,6%	**	10,4%	**
4 invloed van peers en reclame (blok d)	13,3%	n.s.	14,3%	*	23,0%	*	11,0%	n.s.

n.s. kans > 5%; * kans < 5%; ** kans < 1%

Achter deze cijfers gaat informatie schuil over welke afzonderlijke variabelen vooral bijdragen aan de voorspellingskracht van het model. Zo zou gewezen kunnen worden op het belang van de weetgierigheid van ouders voor de weetgierigheid van hun kind. Het in financieel opzicht weetgierig zijn van een kind (meer willen weten over bepaalde financiële onderwerpen) wordt vanuit de ouderlijke context (blok a) het meest bepaald door het gegeven of de ouders wel of niet financieel weetgierig zijn. Opvallend is dat blok 4 daar nog verklaring aan toevoegt. Die verklaring komt dan niet op rekening van de leeftijdsgenoten maar van de reclame. In financieel opzicht weetgierige kinderen laten zich meer beïnvloeden door reclame, waarbij nog niet duidelijk is wat hier oorzaak en wat gevolg is.

Het voert hier te ver om bij elk van de vier inzichtkenmerken weer te geven welke afzonderlijke variabelen een belangrijke rol spelen in de verklaring. Ter illustratie staat in Bijlage A het model weergegeven dat met de vier genoemde stappen de verklaring weergeeft van één van de indicaties voor financieel inzicht, namelijk het belangrijk vinden om te sparen (door het kind). Het belang van de voorspellers kan worden afgelezen aan de hand van de p-waarde (zie bijlage A). Kinderen die sparen belangrijk vinden blijken dan met name kinderen te zijn die van hun ouders de waarde van geld hebben geleerd en die zich niet laten beïnvloeden door hun leeftijdsgenoten.

Samenvattende conclusie

Per saldo kan worden gesteld dat het financieel kennisniveau van jongeren tot 18 jaar voor iets meer dan tien procent (13%) kan worden toegeschreven aan variabelen die in het onderzoek zijn gehanteerd. De opvoeding tot financiële zelfstandigheid levert daarin een substantiële bijdrage, ook als rekening wordt gehouden met de invloed van bijvoorbeeld algemene achtergrondkenmerken als inkomen en opleidingsniveau van de ouders.

Of een kind sparen wel of niet belangrijk vindt, is voor 21 procent voorspelbaar vanuit de onderzoeksvariabelen. Veruit de meeste invloed gaat uit van de opvoeding tot financiële zelfstandigheid: die voegt veel aan de voorspellende kracht toe, ook additioneel aan de invloed van achtergrondkenmerken en het financieel inzicht en gedrag van de ouders.

Behalve ten aanzien van de financiële weetgierigheid blijkt blok 3 – de opvoedingsstijl van de ouders zoals waargenomen door het kind – het meest bepalende blok te zijn.

5.3 Verklaring van het financieel gedrag van het kind

Op dezelfde wijze als in de voorgaande paragrafen toegelicht is het financieel gedrag van kinderen modelmatig voorspeld vanuit de vier blokken variabelen. Vier aspecten van financieel gedrag (kind) zijn onderzocht via deze multivariate analyse: vooral sparen versus vooral uitgeven, de aanwezigheid van voortekenen van problematisch financieel gedrag, het hebben van schulden en het al dan niet spelen om geld.

Als eerste blok is in het model het geheel van variabelen ingevoerd dat het financieel inzicht en het financieel gedrag van de ouders indiceert. Het gegeven dat een kind schulden heeft wordt in zekere zin al voorbestemd door het financieel inzicht en gedrag van de ouders (11,5% verklaarde variantie; model statistisch significant). Binnen dat financieel inzicht en gedrag van de ouders is het vooral de vaardigheid om de financiën goed te beheren die voorspelt dat het kind schulden heeft of niet. Het financieel beheer bij de ouder is dus van invloed op het aangaan van schulden door kinderen.

Tabel 5.3 - Mate waarin financieel gedrag van het kind wordt verklaard, in 4 opeenvolgende stappen

stap	financieel gedrag van het kind							
	sparen / uitgeven n=334		voortekenen van problem. gedrag n=334		schulden hebben n=230		spelen om geld n=230	
1 financieel inzicht en gedrag ouders (blok a)	5,6%	n.s.	5,4%	n.s.	11,5%	*	7,4%	n.s.
2 achtergrondkenmerken ouders (blok b)	10,2%	*	6,3%	n.s.	14,0%	n.s.	16,0%	*
3 opvoedingsstijl ouders (blok c)	14,6%	**	8,7%	n.s.	22,0%	**	17,1%	n.s.
4 invloed van peers en reclame (blok d)	21,5%	**	12,2%	**	31,8%	**	24,4%	**

n.s. kans > 5%; * kans < 5%; ** kans < 1%

Het al dan niet hebben van schulden wordt door de vier groepen variabelen (blokken) voor 32 procent voorspeld (zie tabel 5.3). De voorspellingskracht van kenmerken van de ouders (stappen 1 tot en met 3) is daarbij vrij groot: 22 procent²⁰. Bijlage B geeft details over de bijdrage van elk van de variabelen in het verklaringsmodel na vier stappen. De meeste verklaringskracht gaat uit van stap 4, waarbij de invloed van de leeftijdsgenoten en die van de reclame nagenoeg even groot zijn. In stap 3 levert de vrijgevigheid van de ouders daarnaast een belangrijke bijdrage aan de verklaring en in stap 1 het slechte financiële beheer van de ouders.

Het vooral gericht zijn op sparen versus uitgeven van geld is uiteindelijk voor 21,5 procent te voorspellen vanuit de in het onderzoek gehanteerde variabelen. In stap 2 blijken achtergrondkenmerken ertoe te doen. Dat gaat dan vooral om stedelijkheid: jongeren in grootstedelijke gebieden zijn méér op uitgeven gericht. Een model dat daar bovenop ook de door de jongere beleefde opvoedingsstijl invoert (stap 3) draagt vervolgens significant bij aan de verklaring. En additioneel biedt ook het onder invloed staan van peers nog verklaringskracht.

Voor zover kinderen om geld spelen, is het vooral het onder invloed staan van peers dat voorspellende waarde heeft (stap 4). Daarnaast speelt de etniciteit hier een belangrijke rol (stap 2). Bij de jongeren die om geld spelen zijn kinderen van allochtone ouders sterk oververtegenwoordigd. Opvoedingsstijl oftewel de opvoeding tot financiële zelfstandigheid (stap 3) heeft op het al dan niet spelen om geld geen zelfstandige invloed bovenop de invloed van het financieel inzicht/gedrag van ouders en hun achtergrondkenmerken. Voortekenen van financieel problematisch gedrag zijn minder goed te voorspellen vanuit de diverse blokken variabelen, namelijk tot een maximum van 12 procent.

Ook in het landelijke CentiQ-scholierenonderzoek bleek het financieel gedrag van kinderen in redelijke mate terug te voeren te zijn op de oriëntatie op leeftijdsgenoten (peers). Daar bleek bovendien een gedragspatroon gericht op uitgaan en communicatie vrij sterk samen te hangen met het financieel gedrag. Financieel gedrag van scholieren in de leeftijd van het voortgezet onderwijs viel met die factoren overigens beter te voorspellen (voor ongeveer 30%) dan dat van kinderen jonger dan 12 jaar (minder dan 20%).

Samenvattende conclusie

Het hebben van schulden kan voor 32 procent voorspeld worden vanuit de variabelen die in het onderzoek zijn gemeten. De voorspellingskracht van kenmerken van de ouders is daarbij vrij groot: 22 procent. De belangrijkste variabele daarin is de vrijgevigheid van de ouder als het kind om extra geld vraagt. Het gegeven dat een kind schulden heeft wordt in zekere zin ook voorbestemd door het financieel inzicht en gedrag van de ouders. Daar bovenop voegt de invloed die peers en reclame op het kind hebben nog zo'n tien procent voorspellingskracht toe.

Voor de verklaring van het financieel gedrag van kinderen (gericht zijn op sparen of op uitgeven; schulden hebben; spelen om geld) is de invloed van leeftijdsgenoten over het algemeen vrij groot. Leeftijdsgenoten hebben een sterkere invloed dan ouders, zo is de teneur van de bevindingen. Echter, als het gaat om het financiële inzicht van kinderen is de invloed van ouders juist groter dan die van leeftijdsgenoten.

Het spelen om geld wordt voor een deel voorspeld vanuit de afkomst van de kinderen (autochtoon-allochtoon). Een kwart van de verschillen tussen kinderen qua wel of niet spelen om geld kan worden verklaard vanuit de in het onderzoek gemeten variabelen.

²⁰De significantie heeft betrekking op de toegevoegde verklaarde variantie van ieder afzonderlijk blok. Dat wil nog niet zeggen dat het model als geheel dan ook steeds significant is.

6 Slotbeschouwing

Dit onderzoek is met name uitgevoerd om te onderzoeken in hoeverre er sprake is van overeenkomst tussen het financieel inzicht en gedrag van ouders en dat van hun kinderen. Hoewel we enkele samenhangen hebben gevonden, blijkt die overeenkomst over het algemeen niet zo groot te zijn. Daaruit zou ten onrechte de conclusie kunnen worden getrokken dat de rol van de ouders bij de financiële opvoeding beperkt of zelfs afwezig is.

Als er wel sprake is van samenhang, betekent dat overigens niet automatisch dat de ouders hiervoor direct verantwoordelijk zijn. Dat kan het beste worden geïllustreerd met het voorbeeld van financiële kennis. Er is sprake van een – weliswaar niet grote – samenhang tussen het niveau van financiële kennis van ouders en kind. Daarmee is echter niet gezegd dat het kind die financiële kennis van zijn ouders heeft gekregen. Minstens zo aannemelijk is de verklaring dat kinderen van financieel kundige ouders in het voortgezet onderwijs in een hoger onderwijstype zitten en daar meer over geld hebben geleerd. Dat kan overigens ook verklaren waarom de samenhang tussen de kennis van ouders en kind zo klein is. Ook kinderen van financieel minder kundige ouders kunnen hun kennis immers in een hoger onderwijstype hebben opgedaan.

Om de rol van de ouders bij de verklaring van financieel inzicht en gedrag van de kinderen te kunnen begrijpen, moeten we iets weten over de opvoedingsstijl van de ouders bij financiële zaken. Bij het onderzoek onder de ouders zijn daarover geen vragen gesteld, bij het onderzoek onder de kinderen daarentegen wel. Hoewel het daarbij om een inschatting van de kinderen gaat, blijken hun antwoorden in aanzienlijke mate bij te dragen aan de verklaring van hun financieel inzicht en gedrag, zo wordt duidelijk na de aanvullende analyses die in hoofdstuk 5 zijn uitgevoerd. Over het algemeen kan worden gesteld dat de ouders meer invloed hebben op het financieel inzicht van hun kinderen dan op hun financieel gedrag.

In de opvoedingsstijl hebben we drie aspecten kunnen onderscheiden. Het eerste is de mate van vrijgevigheid van de ouders wanneer hun kinderen om extra geld vragen. Die vrijgevigheid blijkt een negatieve invloed te hebben, niet alleen op het financiële inzicht van de kinderen, maar ook op hun gedrag. Het tweede aspect is de mate waarin kinderen aangeven van hun ouders de waarde van geld te hebben geleerd. Van die financiële lessen gaat een positieve invloed uit, met name op het financiële inzicht. Het gedrag wordt hierdoor minder beïnvloed. Het derde aspect is de mate waarin kinderen aangeven zelf te mogen beslissen wat zij met hun geld doen. Van dat aspect is de invloed onduidelijk, maar dat is ook wel te begrijpen. Allereerst hangt het zelf mogen beslissen sterk samen met de leeftijd. De onderzoeksgroep is te klein om het effect van leeftijd te kunnen neutraliseren. Maar er is nog een tweede verklaring voor de geringe voorspellingskracht van het zelf mogen beslissen. Aannemelijk is dat het zelf mogen beslissen een andere invulling krijgt al naargelang de kenmerken van de ouders op de twee andere aspecten. Wanneer kinderen

van vrijgevig ouders zelf mogen beslissen heeft dat vermoedelijk andere gevolgen dan bij niet-vrijgevig ouders. En kinderen die van hun ouders de waarde van geld hebben geleerd kunnen in financieel opzicht vermoedelijk betere beslissingen nemen dan kinderen voor wie dat niet geldt.

Bij de aanvullende analyses in hoofdstuk 5 hebben we ook de invloed van leeftijdsgenoten betrokken. Dat hebben we gedaan omdat bij de analyses van het scholierenonderzoek al was gebleken dat leeftijdsgenoten een grote invloed hebben op het financiële gedrag. Dat heeft dan vooral betrekking op het uitgaan en alles wat daarmee samenhangt, zoals de aanschaf van kleding, schoenen, verzorgingsartikelen en mobiele telefonie. Ook bij de jongeren die in dit rapport beschreven zijn, blijken leeftijdsgenoten in aanzienlijke mate bij te dragen aan de verklaring van financieel gedrag. Daarbij moet worden bedacht dat deze jongeren – die via hun ouders voor het onderzoek zijn aangemeld – in enkele opzichten verschillen van de respondenten van het scholierenonderzoek. Ze gaan aanzienlijk minder vaak uit en zitten ook minder vaak op het vmbo. Dat de invloed van leeftijdsgenoten op het financieel gedrag desondanks groot blijkt te zijn, versterkt de conclusie uit het scholierenonderzoek dat ouders in deze leeftijdsfase op het gedrag betrekkelijk weinig invloed hebben maar via hun invloed op het financiële inzicht van hun kinderen wel een rol blijven spelen.

Bijlage A - Verklaringsmodel financieel inzicht kinderen

Tabel A1 - Verklaring van financieel inzicht van kinderen in de vorm van het belangrijk vinden van sparen, naj stapsgewijze invoering van vier blokken variabelen (n=344)

Groep variabelen	B-waarde	Significantie (p-waarde)
1 Financieel inzicht en gedrag ouders (blok a)		
Kennisniveau ouder	.22	.16
Kortetermijnoriëntatie	-.18	.32
Langetermijnoriëntatie	.27	.11
Vaardigheid financieel beheer	-.27	.11
Kennis van financiële producten	-.26	.07
Kennis van aandelen	-.14	.31
Financiële weetgierigheid	.59	.15
Gedrag: kunnen rondkomen	.07	.64
Gedrag: financieel overzicht hebben	.05	.73
Gedrag: sparen	-.06	.70
2 Achtergrondkenmerken ouders (blok b)		
Stedelijkheid woonomgeving	.19	.09
Inkomen (laag-hoog)	.17	.56
Opleiding (laag-hoog)	.16	.41
Autochtoon/allochtoon	-.04	.93
3 Opvoedingsstijl ouders (blok c)		
Kind mag zelf over besteding beslissen	-.06	.84
Kind vindt ouders vrijgevig (nee-ja)	-.34	.20
Waarde van geld bijgebracht gekregen	1.54	.00
4 Invloed van peers en reclame (blok d)		
Onder invloed van peers (nee-ja)	-1.43	.01
Onder invloed van reclame (nee-ja)	.40	.42

Bijlage B - Verklaringsmodel financieel gedrag kinderen

Tabel B1 - Verklaring van financieel gedrag van kinderen in de vorm van het hebben van schulden, na stapsgewijze invoering van vier blokken variabelen (n=230)

Groep variabelen	B-waarde	Significantie (p-waarde)
1 Financieel inzicht en gedrag ouders (blok a)		
Kennisniveau ouder	-.13	.58
Kortetermijnoriëntatie	-.25	.28
Langetermijnoriëntatie	.19	.42
Vaardigheid financieel beheer	-.49	.02
Kennis van financiële producten	.17	.39
Kennis van aandelen	.03	.88
Financiële weetgierigheid	-.28	.61
Gedrag: kunnen rondkomen	-.38	.06
Gedrag: financieel overzicht hebben	.25	.23
Gedrag: sparen	.02	.91
2 Achtergrondkenmerken ouders (blok b)		
Stedelijkheid woonomgeving	-.05	.72
Inkomen (laag-hoog)	-.21	.60
Opleiding (laag-hoog)	.10	.71
Autochtoon/allochtoon	-.19	.81
3 Opvoedingsstijl ouders (blok c)		
Kind mag zelf over besteding beslissen	-.10	.84
Kind vindt ouders vrijgevig (nee-ja)	1.03	.00
Waarde van geld bijgebracht gekregen	-.44	.24
4 Invloed van peers en reclame (blok d)		
Onder invloed van peers (nee- ja)	1.71	.02
Onder invloed van reclame (nee - ja)	1.70	.02

Referenties

Antonides, G. I. de Groot & F. van Raaij (2008). **Financieel inzicht van Nederlanders. Resultaten.** Den Haag: CentiQ.

Antonides, G. I. de Groot & F. van Raaij (2008). **Financieel inzicht van Nederlanders. Samenvatting.** Den Haag: CentiQ.

Centraal Bureau voor de Statistiek (2008). **Statistisch Jaarboek 2008.** Voorburg/Heerlen: CBS.

CentiQ (2008). **Actieplan Wijzer in geldzaken.** Den Haag: CentiQ.

Claassen, A., J. Polman & H. Katteler (2008a). **Financieel inzicht bij scholieren in Nederland. Resultaten.** Den Haag: CentiQ.

Claassen, A., J. Polman & H. Katteler (2008b). **Financieel inzicht bij scholieren in Nederland. Samenvatting.** Den Haag: CentiQ.

Nibud (2007). **Financiële opvoeding? Dat doe je zo.** Utrecht: Nibud.

Nibud (2008). **Financieel gedrag van jongeren. Achtergronden en invloeden.** Utrecht: Nibud.

SLO (2007). **Onderzoek naar vergroting van financieel inzicht via het onderwijs. Een analyse van de kerndoelen en eindtermen in het onderwijs voor leerlingen van 8 tot 18 jaar.** Den Haag: CentiQ.

SLO (2008). **Onderzoek naar vergroting van financieel inzicht in onderwijsmethoden. Een analyse van methoden in het onderwijs voor leerlingen van 8 tot 18 jaar.** Den Haag: CentiQ.

SLO (2008). **Bijdrage van docenten aan vergroting van financieel inzicht van leerlingen.** Den Haag: CentiQ.

Verantwoording

Op initiatief van CentiQ, Wijzer in geldzaken is zowel een onderzoek verricht naar het financieel inzicht en gedrag van volwassenen als naar het financieel inzicht en gedrag van kinderen van 8 tot 18 jaar uit diezelfde huishoudens. De beschikbaarheid van die gegevens heeft aanleiding gegeven tot een derde onderzoek, en wel naar de mate waarin het gedrag van kinderen samenhangt met het financieel inzicht en gedrag van de ouders. Dit rapport doet verslag van dat laatste onderzoek, uitgevoerd in 2008. De analyses zijn verricht door drs. H. Katteler, mw. dr. J. Polman en dr. A. Claassen en van het ITS van de Radboud Universiteit Nijmegen. Als adviseur was prof. dr. F. van Raaij bij het project betrokken.

Het onderzoek is uitgevoerd in opdracht van de projectgroep Onderwijs van het platform CentiQ, Wijzer in geldzaken. De projectgroep Onderzoek van CentiQ is betrokken geweest bij de bepaling van de opzet van het onderzoek. Het onderzoek werd begeleid door een commissie bestaande uit deelnemers van de projectgroepen Onderwijs en Onderzoek: drs. M. Akerboom (ministerie van Algemene Zaken – RVD/Dienst Publiek en Communicatie), prof. dr. G.W. Meijnen (Universiteit van Amsterdam) en mw. drs. W. van Rossum (ministerie van Financiën – Directie Financiële Markten).

In de projectgroep Onderwijs hadden de volgende personen zitting:

Prof. dr. G.W. Meijnen

voorzitter CentiQ- projectgroep Onderwijs

R. de Oude

Walburgcollege

Drs. K. van der Heemert

Bedrijfstak Pensioenfondsen

S. Perton

Kredietbank Utrecht

Drs. J.W.T. Kerkhoffs

Stichting Leerplanontwikkeling

Drs. W.J. van Rossum

Ministerie van Financiën

R. van der Kuijl

Geldmuseum

M. Schiks

Fortis Foundation

Drs. M.J. van Leeuwen

Verbond van Verzekeraars

Drs. C. M.A. Spoorenberg

Nibe- SVV

R. van Mil

Nibud

De publicaties van CentiQ zijn als download verkrijgbaar via www.centiq.nl.

Op deze website is tevens het 'Actieplan Wijzer in Geldzaken' van het platform CentiQ verkrijgbaar, evenals een samenvatting van dit actieplan.

Heeft u vragen over CentiQ of over de publicaties van CentiQ, dan kunt u contact opnemen via centiq@minfin.nl.

September 2008

